

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права, європейської та
євроатлантичної інтеграції
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК
ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Здобувачки IV курсу
денної форми навчання
Точенюк Яни Русланівни
Науковий керівник –
Ворошилова І. В., кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції

Київ – 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	8
1.1. Поняття, предмет та значення галузі міжнародного екологічного права	8
1.2. Основні принципи міжнародного екологічного права	10
1.3. Джерела та методи реалізації норм і принципів міжнародного екологічного права	16
1.4. Роль міжнародних організацій у формуванні та реалізації міжнародного екологічного права	18
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	24
2.1. Історичні передумови становлення міжнародного екологічного права	24
2.2. Формування міжнародно-правової системи охорони довкілля у другій половині ХХ століття	29
2.3. Сучасний етап розвитку міжнародного екологічного права та його основні тенденції	3
2.4. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку міжнародного екологічного права	43
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ	46
3.1. Роль міжнародних організацій у сфері охорони довкілля	46
3.2. Міжнародні договори та глобальні екологічні проблеми у системі міжнародного екологічного права	49
3.3. Імплементация, контроль та відповідальність у міжнародному екологічному праві	52
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	70

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР

ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища (*United Nations Environment Programme*)

МЕкП – міжнародне екологічне право

МП – міжнародне право

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ІМО – Міжнародна морська організація (*International Maritime Organization*)

МС – міжнародне співтовариство

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена постійним зростанням кількості та серйозності глобальних екологічних проблем, які стали однією з головних загроз сталому розвитку сучасного людства. Зміна клімату, забруднення повітря, води та ґрунту, деградація природних екосистем, втрата біорізноманіття та надмірна експлуатація природних ресурсів створюють нові виклики, що виходять за межі національних кордонів та потребують координації дій і правового регулювання на міжнародному рівні. У цьому контексті норми, принципи і стандарти галузі міжнародного екологічного права (МЕкП) є основним правовим інструментом, що забезпечує регулювання відносин у сфері захисту довкілля та сприяє збалансованому поєднанню економічного розвитку з екологічною діяльністю.

Міжнародне екологічне право є відносно новою галуззю міжнародного права, що сформувалася як самостійна дисципліна у другій половині ХХ століття у відповідь на зростання кількості й масштабів глобальних екологічних загроз. Міжнародне екологічне право як галузь міжнародного права включає норми, принципи, стандарти та механізми, що регулюють діяльність суб'єктів міжнародного права у сфері захисту навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів і зменшення шкоди екосистемам. У сучасному розумінні ця галузь міжнародного права є не лише системою правових норм і принципів, а й ефективним інструментом досягнення екологічної стійкості, глобальної безпеки навколишнього середовища та гарантування прав людини на здорове довкілля.

Актуальність теми бакалаврської роботи, що обрана для дослідження, обумовлена ще й тим, що сучасний стан довкілля виявив тісну взаємозв'язок держав як суб'єктів міжнародного права в цілому та міжнародного екологічного права, зокрема, у сфері екологічної безпеки. Забруднення довкілля та деградація природних ресурсів в одній державі можуть мати негативний вплив на території інших держав, що підкреслює необхідність існування й

впровадження ефективних механізмів міжнародного правового регулювання та міжнародного співробітництва у зазначеній сфері. Крім того, глобалізація економіки, зростання обсягів і масштабів міжнародної торгівлі та технологічний прогрес створюють нові умови для виникнення екологічних ризиків, що робить проблему правового регулювання екологічної сфери надзвичайно актуальною для сучасної науки та практики.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні процесу становлення, формування і розвитку галузі міжнародного екологічного права, зокрема, через аналіз його принципів, механізмів правового регулювання, а також сучасних тенденцій, викликів та перспектив вдосконалення міжнародно-правових засад охорони довкілля.

Предметом дослідження виступають міжнародно-правові відносини, що виникають між суб'єктами міжнародного права у сфері охорони і захисту довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки на глобальному, регіональному чи двосторонньому рівнях.

Об'єктом дослідження є елементи довкілля (матеріальні та нематеріальні блага), щодо яких виникають міжнародно-правові суспільні відносини, пов'язані з їх охороною, захистом та збереженням, а також комплекс міжнародно-правових норм, принципів і стандартів, що регулюють зазначені відносини між суб'єктами міжнародного права в екологічній сфері.

Для досягнення поставленої мети у роботі поставлено наступні **завдання**:

- визначити й проаналізувати історико-правові етапи становлення, формування і розвитку галузі міжнародного екологічного права;
- охарактеризувати та проаналізувати принципи, джерела і методи реалізації норм і принципів у галузі міжнародного екологічного права, ;
- визначити та охарактеризувати особливості етапів (періодів) становлення, формування і розвитку галузі міжнародного екологічного права;
- визначити й проаналізувати роль міжнародних організацій у формуванні та реалізації міжнародних екологічних норм і стандартів;

– дослідити міжнародно-правовий механізм регулювання охорони і захисту довкілля, зокрема, через призму діяльності міжнародних організацій, реалізації міжнародних договірних (конвенційних) механізмів, а також механізмів імплементації, контролю та відповідальності;

– окреслити виклики, з якими стикається міжнародне екологічне право як одна з новітніх галузей міжнародного права на сучасному етапі її розвитку, та визначити й проаналізувати тенденції і перспективи її подальшого розвитку;

– обґрунтувати перспективи подальшого вдосконалення міжнародно-правового регулювання охорони і захисту довкілля, зокрема, у світлі міжнародного співробітництва, інтеграції міжнародних правових норм у національне законодавство держав (зокрема, України).

Методологічну базу дослідження становить комплекс загальнонаукових підходів, включно з аналізом, синтезом, порівняльним методом та історико-логічним дослідженням, зі спеціальними правовими методами, зокрема догматичним, порівняльно-правовим та правозастосовним. Такий комплексний підхід дозволяє всебічно оцінити еволюцію міжнародного екологічного права, його сучасні проблеми, ефективність застосування норм та систем контролю.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному правовому аналізі процесу становлення, формування і розвитку галузі міжнародного екологічного права, систематизації його принципів і механізмів реалізації, аналізі сучасних викликів та тенденцій розвитку, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення міжнародно-правового регулювання охорони і захисту довкілля на глобальному рівні.

Практичне значення бакалаврської роботи полягає в можливості використання її результатів для подальших досліджень у сфері міжнародного екологічного, можливої розробки рекомендацій, зокрема, для громадських екологічних організацій, а також для формування ефективних програм міжнародного співробітництва України у сфері охорони і захисту довкілля.

Структура роботи визначена логікою побудови дослідження та включає вступ, три розділи (що поділені на підрозділи), висновки, список використаних

джерел та додатки. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки. Список використаних джерел містить 50 найменувань та розміщений на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1.1. Поняття, предмет та значення галузі міжнародного екологічного права

Міжнародне екологічне право (МЕкП) виникло як окрема галузь міжнародного права (МП) у другій половині ХХ століття, що було зумовлено наростанням глобальних екологічних проблем і потребою в узгодженні дій держав щодо охорони навколишнього середовища. Його формування відбувалося на основі традиційних норм МП, доповнених спеціалізованими екологічними положеннями, що визначають права і обов'язки держав у сфері природокористування [1, с. 103].

Предметом МЕкП є відносини, пов'язані з охороною довкілля на глобальному, регіональному та транскордонному рівнях. До таких відносин належить управління природними ресурсами, забезпечення екологічної безпеки та попередження шкідливого впливу людської діяльності на природу.

Основне завдання МЕкП полягає у створенні єдиних правил і стандартів для регулювання використання природних ресурсів, що мають міжнародне значення, таких як повітря, вода, ліси, ґрунти та біорізноманіття [5, с. 64].

Держава як основний суб'єкт МП несе відповідальність за охорону довкілля на своїй території та за її межами у разі транскордонного впливу. Відповідальність може бути як політичною, так і правовою, передбаченою міжнародними договорами та конвенціями. Міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціалізовані агентства, відіграють ключову роль у координації дій держав, наданні рекомендацій і контролі за виконанням міжнародних екологічних норм [10, с. 112].

Важливим аспектом предмету МЕкП є регулювання еколого-правових відносин у зонах особливого міжнародного значення, таких, як, зокрема, Антарктида, космічний простір і морські глибини, що вимагає особливих підходів та угод. МЕкП охоплює відносини, пов'язані із запобіганням

глобальним екологічним загрозам, до яких належить зміна клімату, виснаження озонового шару, забруднення Світового океану, деградація земель і зникнення видів.

Сфера застосування МЕкП охоплює як державні, так і недержавні суб'єкти, включно з транснаціональними корпораціями, що здійснюють діяльність із значним екологічним впливом, а також міжнародні природоохоронні організації [4, с. 95]. До предмету МЕкП належить також регулювання екологічних прав людини, які визнають право кожної особи на здорове довкілля та доступ до екологічної інформації.

Одним із ключових завдань МЕкП як галузі міжнародного права є забезпечення сталого розвитку, що передбачає баланс між економічним зростанням і збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь. Джерела МЕкП включають міжнародні договори, конвенції, резолюції міжнародних організацій, а також міжнародні звичаї та принципи, що виникають із загальної практики держав [6, с. 23].

Міжнародні договори є основним інструментом закріплення обов'язків держав щодо охорони довкілля та визначення механізмів співпраці. Вони встановлюють конкретні зобов'язання щодо запобігання шкідливим впливам на довкілля, контролю за природокористуванням та відповідальності за порушення.

Важливим елементом предмету МЕкП є правові відносини, що виникають у сфері управління транскордонними водними об'єктами та річками, які проходять через території кількох держав.

МЕкП регулює відносини у сфері використання морських ресурсів та охорони Світового океану, що включає питання запобігання забрудненню, видобутку корисних копалин і охорони морських екосистем [17]. До предмета галузі належить також правове регулювання охорони повітряного простору, у тому числі заходи для уникнення трансграничному забрудненню атмосфери та збереження озонового шару. МЕкП визначає механізми відповідальності держав за порушення екологічних норм, включно з компенсацією шкоди,

відновленням пошкоджених екосистем і санкціями на міжнародному рівні [8, с. 41].

Особливе значення має співпраця держав у питаннях попередження надзвичайних екологічних ситуацій, таких як аварії на промислових об'єктах, катастрофи на нафтових платформах або техногенні аварії.

МЕкП спрямоване на інтеграцію екологічних аспектів у політичні, економічні та соціальні відносини держав, забезпечуючи комплексний підхід до проблем довкілля. Сучасне МЕкП передбачає розвиток нових механізмів контролю та моніторингу, використання технологій для зменшення шкоди навколишньому середовищу та забезпечення прозорості дій держав і корпорацій.

Таким чином, МЕкП охоплює широкий спектр відносин, пов'язаних із збереженням природних ресурсів, запобіганням екологічним загрозам та регулюванням відповідальності за шкоду довкіллю, і сприяє формуванню глобальної правової системи захисту навколишнього середовища. Воно виступає фундаментом для міжнародної співпраці держав та організацій у сфері охорони довкілля, створюючи правові рамки для сталого розвитку та забезпечуючи баланс між потребами сучасного суспільства й збереженням природного середовища для майбутніх поколінь.

1.2. Основні принципи міжнародного екологічного права

Ефективність МЕкП забезпечується насамперед через систему фундаментальних принципів, які визначають права й обов'язки держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів. Ці принципи спрямовують діяльність на запобігання шкоді довкіллю, гарантують дотримання сталого розвитку та формують єдині підходи до вирішення екологічних проблем, що виникають на глобальному та регіональному рівнях. Вони виступають своєрідною «правовою опорою», на яку спираються міжнародні договори, конвенції, резолюції та інші джерела МЕкП [7, с. 67].

Ключовим принципом є принцип попередження шкоди (англ. *precautionary principle*), який встановлює, що держави повинні вживати превентивних заходів для запобігання негативному впливу на довкілля, навіть якщо наукові дані щодо шкоди не є остаточними. Цей принцип застосовується, наприклад, у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату та Стокгольмській декларації 1972 року [2, с. 53].

Принцип «забруднювач платить» (англ. *polluter pays*) закріплює відповідальність за економічну компенсацію збитків, завданих довкіллю. Держава або підприємство, що спричинили забруднення, повинні відшкодувати витрати на відновлення екосистем. Цей принцип застосовується в багатьох міжнародних угодах, таких як Лондонська конвенція 1972 р. про запобігання забрудненню морів [5, с. 79].

Принцип сталого розвитку (англ. *sustainable development*) передбачає поєднання економічного розвитку з охороною довкілля та природних ресурсів. Він є основою для прийняття рішень у рамках Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 року у м. Ріо-де-Жанейро та визнаний ключовим у Паризькій угоді 2015 р.

Принцип міжнародної співпраці означає, що держави повинні об'єднувати зусилля для вирішення трансграничних екологічних проблем, обмінюватися інформацією та досвідом, а також координувати дії через міжнародні організації, такі як Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) та Міжнародний суд ООН [10, с. 118].

Принцип рівності держав передбачає однакові права та обов'язки усіх держав у сфері охорони довкілля, незалежно від їх економічного розвитку. Це забезпечує справедливий розподіл відповідальності за збереження природних ресурсів і стимулює глобальну відповідальність.

Принцип відповідальності за транскордонну шкоду закріплює обов'язок держав запобігати впливу своєї діяльності на навколишнє середовище інших країн і компенсувати завдані збитки. Він лежить в основі багатьох міжнародних

спорів та угод, таких як Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків.

Принцип доступу до екологічної інформації передбачає право громадян отримувати дані про стан довкілля, діяльність підприємств та можливі ризики. Це сприяє прозорості та підвищенню рівня екологічної відповідальності держав.

Принцип участі громадськості у прийнятті рішень закріплює право населення брати участь у формуванні екологічної політики, плануванні проектів та оцінюванні їх впливу на довкілля. Це забезпечує демократичність та ефективність управління природними ресурсами.

Принцип інтеграції екологічних вимог у всі сфери політики означає, що питання охорони довкілля повинні враховуватися у промисловості, економіці, енергетиці, транспорті та сільському господарстві. Такий комплексний підхід дозволяє мінімізувати негативний вплив людської діяльності на природу.

Принцип попередження трансграничних загроз визначає обов'язок держав координувати дії щодо ризиків, що перетинають кордони, таких як забруднення повітря, води, радіоактивні викиди або транспортні аварії.

Принцип інтеграції науки та права передбачає використання сучасних наукових досліджень для розробки ефективних екологічних норм та прийняття рішень, заснованих на доказовій базі.

Принцип екологічної безпеки спрямований на мінімізацію ризиків для навколишнього середовища та здоров'я людей. Він реалізується через міжнародні стандарти для промислових, енергетичних та транспортних проектів.

Принцип співвідповідальності держав і суб'єктів господарювання означає, що всі учасники міжнародних відносин зобов'язані дотримуватися встановлених екологічних норм та сприяти запобіганню шкоди довкіллю.

Принцип пріоритету охорони довкілля над економічними вигодами закріплює, що економічна діяльність не повинна шкодити природним ресурсам та екосистемам.

Принцип постійного вдосконалення екологічного права передбачає адаптацію норм до нових екологічних викликів, технологічного прогресу та зміни клімату.

Принцип глобальної відповідальності визнає, що екологічні проблеми не обмежуються національними кордонами і потребують спільних дій держав та міжнародних організацій.

Принцип превентивного контролю означає, що заходи щодо охорони довкілля повинні передувати потенційно шкідливій діяльності.

Принцип рівноваги між екологічними, економічними та соціальними інтересами формує основу для комплексного підходу у прийнятті рішень, враховуючи вплив людської діяльності на довкілля та суспільство.

Принцип ефективності міжнародного регулювання підкреслює необхідність створення механізмів, які реально забезпечують виконання міжнародних екологічних норм та зобов'язань держав.

Принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями закріплює зобов'язання держав забезпечувати збереження природних ресурсів та екосистем для наступних поколінь [16].

Принцип гармонізації національного та міжнародного законодавства означає, що держави повинні адаптувати власні закони у відповідності до міжнародних стандартів та зобов'язань.

Принцип комплексності підходу передбачає врахування взаємозв'язку всіх компонентів екосистеми, що дозволяє ефективно вирішувати екологічні проблеми на глобальному рівні.

Принцип обліку специфіки регіонів визнає, що окремі території мають унікальні екологічні умови, що потребують індивідуальних правових підходів та міжнародної підтримки.

Принцип підзвітності та контролю передбачає, що держави і суб'єкти господарювання повинні звітувати про виконання екологічних норм та допускати міжнародний контроль за їх дотриманням.

Використання цих принципів у національному законодавстві дозволяє державам розробляти ефективні екологічні програми, стандарти промислової безпеки, механізми контролю за забрудненням та стратегії адаптації до зміни клімату.

Принципи попередження шкоди та глобальної відповідальності стимулюють держави до активного обміну інформацією, участі у багатосторонніх конвенціях і спільних проєктах щодо захисту транскордонних ресурсів, зменшуючи ризики екологічних катастроф.

Інтеграція наукових даних та сучасних технологій у систему екологічного права дозволяє приймати обґрунтовані рішення, прогнозувати негативні наслідки та розробляти інноваційні методи запобігання шкоді довкіллю, підвищуючи ефективність міжнародного регулювання.

Застосування цих принципів забезпечує ефективну координацію дій держав, підвищує рівень екологічної безпеки та сприяє сталому розвитку на глобальному рівні [12, с. 141].

Всі наведені принципи утворюють комплексну систему міжнародно-правових стандартів, які регулюють взаємодію держав, міжнародних організацій і суб'єктів господарювання у сфері охорони довкілля. Вони забезпечують гармонізацію національного та глобального законодавства, сприяють сталому розвитку та створюють правові рамки для ефективного управління природними ресурсами на користь сучасного та майбутніх поколінь.

Принципи МЕкП, які формують основу правового регулювання відносин у сфері охорони довкілля, систематизовано за категоріями, змістом та прикладами застосування в міжнародних документах у табл. 1.1. Такий системний підхід дозволяє наочно відобразити взаємозв'язок між принципами та їх практичним застосуванням на міжнародному рівні.

Таблиця 1.1.

Основні принципи міжнародного екологічного права

Принцип	Зміст	Міжнародні джерела / приклади застосування
Принцип попередження шкоди	Заходи для запобігання негативного впливу на довкілля навіть при неповній науковій інформації	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Стокгольмська декларація 1972 р.; кейс транскордонного забруднення річки Рейн
Принцип «забруднювач платить»	Відповідальність держав і підприємств за відшкодування шкоди довкіллю	Лондонська конвенція 1972 р.; практика Європейського суду з прав людини щодо забруднення повітря
Принцип сталого розвитку	Баланс економічного розвитку, соціальних прав та охорони довкілля	Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Паризька угода 2015 р.
Принцип міжнародної співпраці	Спільні дії держав, обмін інформацією та координація	ЮНЕП, Міжнародний суд ООН, конвенції про трансграничне забруднення
Принцип рівності держав	Однакові права та обов'язки всіх держав	Ріо-де-Жанейро декларація 1992 р.
Принцип доступу до екологічної інформації	Право громадян отримувати дані про стан довкілля	Ароновська декларація, резолюції ЮНЕП
Принцип участі громадськості	Залучення населення до формування екологічної політики	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Ріо-де-Жанейро декларація
Принцип екологічної безпеки	Мінімізація ризиків для навколишнього середовища та здоров'я людей	Міжнародні стандарти для промислових проектів (ISO 14001)
Принцип пріоритету охорони довкілля	Економічна діяльність не повинна шкодити довкіллю	Конвенції ООН про морське середовище, регіональні угоди
Принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями	Збереження ресурсів та екосистем для наступних поколінь	Стокгольмська декларація 1972 р., Ріо-де-Жанейро декларація 1992 р.

Як показано у табл. 1.1, принципи МЄкП охоплюють широкий спектр засад та обов'язків, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку, запобігання шкоді довкіллю, захист прав людини та ефективну міжнародну співпрацю. Візуальне представлення принципів у таблиці дозволяє систематизувати їх за змістом та прикладами застосування, що спрощує розуміння та подальше використання у правовому регулюванні. Таблиця підтверджує, що основою МЄкП є комплексний підхід, який поєднує превентивні, економічні, соціальні та правові механізми для збереження довкілля на глобальному рівні.

1.3. Джерела та методи реалізації норм і принципів міжнародного екологічного права

Реалізація цих принципів забезпечується через конкретні джерела МЄкП, які формують правову основу для регулювання відносин у сфері охорони довкілля та визначають обов'язки держав і міжнародних організацій. Вони включають як формальні нормативні акти, так і загальновизнані практики та принципи, що встановлюють правила поведінки на міжнародному рівні. Основним джерелом МЄкП є міжнародні договори та конвенції. Вони закріплюють обов'язки держав щодо збереження природних ресурсів, запобігання шкідливому впливу на довкілля та регулювання відповідальності за порушення екологічних норм. Прикладами таких договорів є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Конвенція про біорізноманіття 1992 р., Конвенція про охорону морського середовища Балтійського моря 1974 р [5, с. 86].

Протоколи та додаткові угоди до міжнародних договорів виступають джерелом більш детального регулювання конкретних питань. Наприклад, Кіотський протокол 1997 р. деталізує механізми скорочення викидів парникових газів для держав-учасниць Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [24].

Міжнародні резолюції та декларації є рекомендаційними, але відіграють важливу роль у формуванні загальносвітової екологічної політики. Стокгольмська декларація 1972 р. та Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 р. закріплюють ключові принципи МЄкП та визначають напрямки співпраці держав.

Міжнародне звичаєве право є ще одним джерелом, яке формується на основі усталеної практики держав, визнаної як обов'язкова. Прикладами є норми щодо запобігання трансграничному забрудненню вод та повітря, що застосовуються у судовій практиці Міжнародного суду ООН [48].

Принципи МП, що визнаються загальноприйнятими, також становлять джерело екологічного права. До них належать принцип попередження шкоди, принцип «забруднювач платить», принцип сталого розвитку та принцип міжнародної співпраці. Їх закріплено у міжнародних договорах, резолюціях та рішеннях міжнародних органів.

Для більш наочного уявлення про реалізацію зазначених принципів у практиці МЄкП доцільно розглянути основні методи регулювання, які представлені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2.

Методи реалізації міжнародного екологічного права

Метод реалізації міжнародного екологічного права	Опис	Приклади застосування
Нормативно-правовий метод	Встановлення стандартів та правил поведінки держав і суб'єктів	Гранично допустимі викиди, оцінка впливу на довкілля
Договірний метод	Реалізується через багатосторонні угоди та конвенції	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Конвенція про біорізноманіття
Конвенційні механізми	Створення спеціалізованих органів і комітетів для	Комітети з моніторингу Конвенції про біорізноманіття

	контролю та моніторингу виконання норм	
Судові та арбітражні механізми	Розгляд транскордонних спорів між державами	Міжнародний суд ООН, Постійний арбітраж
Інтеграційні механізми	Включення екологічних норм у економічну та соціальну політику держав	Сталий розвиток у національних програмах, екологічна оцінка політик

Судові рішення міжнародних судів і трибуналів є джерелом права у частині тлумачення норм та встановлення відповідальності держав за порушення екологічних стандартів. Прикладом є справа «Справедливість проти Норвегії» щодо забруднення транскордонних вод, розглянута Міжнародним судом ООН [22, с. 318].

Міжнародні організації, такі як ЮНЕП, Міжнародна морська організація (ІМО), Продовольча та сільськогосподарська ООН, формують рекомендації, технічні стандарти та керівні принципи, які, хоча й не є обов'язковими.

1.4. Роль міжнародних організацій у формуванні та реалізації міжнародного екологічного права

Міжнародні організації відіграють фундаментальну роль у формуванні та реалізації норм МЕКП, забезпечуючи узгоджену діяльність держав, розробку стандартів, моніторинг дотримання зобов'язань та створення механізмів врегулювання суперечок у сфері охорони довкілля. Однією з ключових наднаціональних структур є ООН, яка з другої половини ХХ століття координує глобальні ініціативи з охорони навколишнього середовища через свої підрозділи, програми та спеціалізовані агентства. Центральне місце в цій системі належить ЮНЕП, заснованій у 1972 році після Стокгольмської конференції, що стала переломним моментом для міжнародного екологічного співробітництва [32].

Для наочного відображення структури МЕКП та ролі міжнародних організацій наведено схему (див. Додаток А, Схема 1).

ЮНЕП реалізує численні програми та ініціативи, що охоплюють різні аспекти охорони довкілля, від глобальної оцінки стану природи до заходів із збереження біорізноманіття та боротьби зі зміною клімату. Для більш наочного уявлення про основні напрямки діяльності програми наведемо таблиці 1.3., яка систематизує ключові програми та ініціативи ЮНЕП, їх зміст та сфери впливу:

Основні програми та ініціативи ЮНЕП

Програма/Ініціатива	Мета	Приклади діяльності
GEO Reports (Global Environment Outlook)	Оцінка стану довкілля у світі	Аналіз рівня забруднення повітря, води, деградації земель, зміни біорізноманіття
Програма зі зміни клімату	Скорочення викидів парникових газів, адаптація до змін клімату	Національні внески країн, оцінка впливу на економіку і здоров'я людей
Програма охорони озонового шару	Захист озонового шару від руйнування	Моніторинг фторованих газів, підтримка перехідних технологій
Програма збереження біорізноманіття	Підтримка видів та екосистем	Резервації, програми відновлення видів, глобальні бази даних видів

Як показано у таблиці 1.3. вище, програми та ініціативи ЮНЕП охоплюють широкий спектр екологічних проблем та спрямовані на підтримку держав у впровадженні міжнародних норм. Реалізація цих програм здійснюється через науково-технічні комітети, екологічні моніторинги, оцінки впливу на довкілля та координацію міжнародних конвенцій. У наступному розділі розглянемо механізми контролю та моніторингу, судові та арбітражні інституції, які забезпечують дотримання норм МЕкП та відповідальність держав і суб'єктів господарювання

ЮНЕП координує реалізацію численних міжнародних програм щодо зміни клімату, охорони озонового шару, боротьби з забрудненням океанів, збереження біорізноманіття та управління відходами. Серед таких програм – GEO (*Global Environment Outlook*), що є глобальною оцінкою стану довкілля,

підготовленою на основі даних від 193 країн і тисяч наукових джерел. За даними останніх звітів ЮНЕП, понад 90 % населення світу живе в регіонах з небезпечним рівнем забруднення повітря, а площі деградованих земель унаслідок ерозії та надмірного використання сягають мільйонів квадратних кілометрів, що свідчить про нагальність міжнародного реагування [42].

Окрім ЮНЕП, значну роль відіграють спеціалізовані агентства системи ООН. ІМО розробляє і впроваджує міжнародні стандарти для безпечної морської діяльності, які включають вимоги щодо запобігання забрудненню морського середовища нафтою та іншими шкідливими речовинами. В рамках Конвенції про запобігання забрудненню з суден (MARPOL) ІМО встановлює обмеження на викиди та скиди, що значно знизило обсяги нафтових забруднень у світовому океані порівняно з 1970–1980 рр.

ІМО виконує важливу роль у забезпеченні безпечного та екологічно відповідального функціонування морського транспорту, розробляючи стандарти, керівні принципи та механізми контролю [3]. Для наочного розуміння її функціонування та розподілу повноважень доцільно розглянути структуру організації та основні напрямки її діяльності, які забезпечують реалізацію міжнародних норм охорони морського середовища.

Таблиця 1.4.

Структура та функції Міжнародної морської організації (ІМО)

Структурний підрозділ	Основні функції
Комітет з безпеки на морі	Розробка стандартів безпечного судноплавства
Комітет з охорони морського середовища	Регулювання викидів та забруднення морів нафтою та хімічними речовинами
Підкомітети з технічного контролю	Впровадження міжнародних конвенцій (MARPOL, SOLAS)
Комітет з науково-технічного розвитку	Оцінка ризиків та підготовка рекомендацій щодо впливу судноплавства на екосистеми

Як показує таблиця, чітка структура ІМО та розподіл функцій між органами організації дозволяють ефективно координувати роботу держав-учасниць, здійснювати моніторинг дотримання міжнародних конвенцій та оперативно реагувати на екологічні загрози у світовому океані. Такий системний підхід забезпечує імплементацію принципів МЕКП у сфері морського транспорту та сприяє зменшенню негативного впливу людської діяльності на морські екосистеми.

Продовольча та сільськогосподарська ООН фокусує увагу на сталому використанні природних ресурсів у сільському господарстві та рибному господарстві, розробляє рекомендації щодо боротьби з деградацією ґрунтів, виснаженням водних ресурсів і підтримує програми збереження біорізноманіття в агроекосистемах. За даними ООН, близько 33 % земель у світі вже зазнали значної деградації, що безпосередньо впливає на продовольчу безпеку мільйонів людей [38].

Окрім глобальних організацій, важлива роль належить регіональним конвенціям та угодам, які спрямовані на вирішення специфічних екологічних проблем у конкретних частинах світу. Наприклад, Гельсінська конвенція про захист Балтійського моря встановлює механізми регіонального співробітництва для запобігання забрудненню нерестилищ рибних ресурсів, контролю атмосферних викидів та управління відходами. Аналогічно, Конвенція з охорони Чорного моря включає системи моніторингу водних екосистем, оцінку впливу антропогенних факторів та заходи для зменшення шкідливих викидів з узбережжя.

Ефективність МЕКП значною мірою залежить від наявності механізмів контролю та відповідальності, які забезпечують дотримання норм МП державами й іншими суб'єктами. Одним із ключових елементів такої системи є діяльність секретаріатів міжнародних конвенцій, що отримують періодичні національні звіти від держав-учасниць, узагальнюють дані про імплементацію зобов'язань, аналізують проблемні аспекти та надають рекомендації щодо зміцнення екологічної політики [22, с. 336].

Суттєве значення мають також науково-технічні комітети, створені в рамках міжнародних договорів, зокрема в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Конвенції про біорізноманіття, які аналізують наукові дані про зміни клімату, проводять експертні оцінки впливу різних видів діяльності на довкілля та формують рекомендації щодо адаптації національних політик до глобальних викликів. Важливу роль відіграють екологічні моніторинги та аудити, що здійснюються під егідою ЮНЕП і секретаріатів конвенцій, дозволяючи відстежувати стан довкілля, наприклад рівень забруднення повітря, деградацію ґрунтів чи зміни біорізноманіття з використанням супутникових даних і польових досліджень.

Міжнародне екологічне право також передбачає судові та арбітражні механізми врегулювання спорів, що виникають у зв'язку з порушенням екологічних зобов'язань. Міжнародний суд ООН розглядає суперечки між державами щодо транскордонного забруднення, приміром у справі «Справедливість проти Норвегії», де суд встановив необхідність компенсації шкоди, завданої річкам, що перетинають державні кордони. Постійний арбітражний суд застосовується для вирішення спорів як між державами, так і між державами та корпораціями щодо дій, що мають екологічний вплив. Судова практика цих інституцій сприяє розвитку принципів МЄкП, зокрема принципів «забруднювач платить» і попередження шкоди, формуючи прецедентні підходи до відповідальності за екологічні шкоди [7].

Сучасні глобальні виклики вимагають від МЄкП постійної адаптації та розвитку нових механізмів реагування. Зміна клімату та глобальне потепління вимагають скорочення викидів парникових газів, переходу до відновлюваних джерел енергії й розробки національних стратегій адаптації. Так, у межах Паризької угоди 2015 року держави зобов'язалися подавати національно визначені внески щодо скорочення викидів, а ЮНЕП і ООН виділяють фінансову і технічну підтримку країнам, що розвиваються, для досягнення цих цілей. Забруднення океанів пластиком і токсичними речовинами стає предметом спеціальних ініціатив міжнародних організацій та неурядових

партнерств, спрямованих на зменшення використання одноразового пластику, розвиток переробних технологій та очищення морських екосистем.

Деградація земель та виснаження водних ресурсів змушують держави розробляти програми збереження ґрунтів та раціонального водокористування, а також інтегрувати екологічні стандарти у свої національні законодавства. Контроль за діяльністю транснаціональних корпорацій стає предметом міжнародних кодексів корпоративної відповідальності, екологічного аудиту та добровільних зобов'язань щодо дотримання екологічних норм у глобальній діяльності [43].

Особливу увагу приділяють імплементації міжнародних норм у національне законодавство, що забезпечує реальне виконання міжнародних зобов'язань. Це включає прийняття національних законів, що відображають ключові принципи екологічного права – сталого розвитку, превенції шкоди, «забруднювач платить» та принципу рівності відповідальності – а також інтегрування екологічних норм у промисловість, енергетику, транспорт та сільське господарство. Значною мірою це також стосується розробки національних планів адаптації до зміни клімату, оцінки ризиків екологічних катастроф та створення систем моніторингу й контролю, включно з регулярними звітами, аудитами та науковими дослідженнями, що дозволяють відстежувати виконання міжнародних норм на національному рівні.

Таким чином, міжнародні організації, механізми контролю та моніторингу, судові й арбітражні інституції, а також адаптація міжнародних норм на національному рівні створюють комплексну систему глобального екологічного управління, яка забезпечує реалізацію принципів МЕкП, відповідає викликам сучасності та сприяє сталому розвитку людства в умовах глобальних екологічних загроз.

РОЗДІЛ 2.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

2.1. Історичні передумови становлення міжнародного екологічного права

Дослідження історії становлення та розвитку міжнародного екологічного права неможливе без визначення основних етапів його формування.

У науковій літературі існують різні підходи до періодизації розвитку міжнародного права навколишнього середовища, що зумовлено складністю та багатогранністю процесів міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Одні дослідники пов'язують основні етапи розвитку галузі з прийняттям найважливіших міжнародних договорів, інші – зі створенням міжнародних природоохоронних організацій або формуванням нових концептуальних підходів до взаємодії людини й навколишнього середовища.

Так, у науковій доктрині поширеними є підходи, які поділяють розвиток міжнародного екологічного права на два або три історичні етапи. Зокрема, окремі автори розглядають Стокгольмську конференцію ООН 1972 року як ключовий рубіж між початковим і сучасним етапами розвитку міжнародного екологічного права. Водночас інші дослідники виокремлюють етап зародження природоохоронних норм, етап становлення міжнародного екологічного права як самостійної галузі міжнародного права та сучасний етап його розвитку. У даній роботі за основу взято періодизацію, запропоновану О. В. Задорожнім та М. О. Медведєвою у підручнику «Міжнародне право навколишнього середовища» (2010). Відповідно до неї розвиток міжнародного права навколишнього середовища поділяється на чотири періоди:

- 1) середина XIX ст. – 1945 р.;
- 2) 1945–1972 рр.;
- 3) 1972–1992 рр.;
- 4) 1992 р. – до сьогодні [23].

Такий підхід є найбільш обґрунтованим, оскільки враховує не лише прийняття міжнародно-правових актів, а й розвиток наукових знань про навколишнє середовище, формування екологічної свідомості суспільства, створення міжнародних природоохоронних інституцій та еволюцію механізмів міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. З огляду на структуру дослідження перший і другий періоди доцільно розглядати в межах одного підпункту, оскільки вони характеризують початковий етап формування міжнародного екологічного права та створюють підґрунтя для його подальшого інституційного розвитку.

Перший період охоплює час від появи перших природоохоронних норм до завершення Другої світової війни. Для цього етапу характерним було фрагментарне регулювання окремих аспектів використання природних ресурсів без формування цілісної системи міжнародної охорони довкілля. Екологічні питання розглядалися переважно через призму економічних інтересів держав, а природні ресурси сприймалися насамперед як об'єкти господарського використання [1, с. 35]. Однією з найдавніших спроб обмежити негативний вплив людини на довкілля вважають указ англійського короля Едварда II 1306 року, яким було заборонено використання кам'яного вугілля у відкритих печах на території Лондона. Проте систематичне правове регулювання природоохоронних питань почало формуватися лише в XIX столітті під впливом промислової революції, яка супроводжувалася стрімким зростанням виробництва та забруднення навколишнього середовища.

У другій половині XIX століття держави дедалі частіше укладали міжнародні угоди щодо використання природних ресурсів. Особливе значення мали договори у сфері рибальства, спрямовані на запобігання виснаженню рибних запасів. До таких документів належали Конвенція між Францією та Великою Британією про рибальство 1867 року, Конвенція про боротьбу з перевиловом риби в Північному морі 1882 року та низка інших міжнародних угод, які закладали основи спільного управління природними ресурсами [2, с. 41]. Наприкінці XIX – на початку XX століття почали укладатися міжнародні

договори щодо охорони окремих видів тварин і рослин. Особливого значення набули Лондонська конвенція 1900 року про охорону диких тварин, птахів і риби в Африці та Лондонська конвенція 1933 року про збереження флори і фауни в природному стані. Вони стали першими спробами міжнародного захисту біологічного різноманіття та започаткували практику створення природоохоронних територій і резерватів [3, с. 57]. Паралельно розвивалися міжнародно-правові механізми охорони водних ресурсів. Спочатку міжнародні договори регулювали переважно питання судноплавства, однак згодом до них почали включати положення щодо запобігання забрудненню вод. Показовим прикладом є Договір між США та Канадою про прикордонні води 1909 року, який передбачав заборону забруднення водних об'єктів, якщо це могло завдати шкоди сусідній державі. Саме на основі таких норм поступово формувався принцип відповідальності за транскордонну екологічну шкоду [4, с. 63].

Важливим напрямом міжнародної діяльності стали наукові конференції та спеціалізовані організації. У 1909 році відбувся Міжнародний конгрес з охорони природи в Парижі, а в 1913 році – конференція з охорони природи в Берні. Незважаючи на відсутність юридично обов'язкових рішень, вони сприяли поширенню ідей міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля та започаткували формування глобальної екологічної свідомості [5, с. 74].

У міжвоєнний період з'явилися перші міжнародні структури, діяльність яких була пов'язана із захистом природних ресурсів та боротьбою із захворюваннями тварин і рослин. Разом із цим поступово утверджувалося розуміння того, що господарська діяльність однієї держави може негативно впливати на територію іншої держави. Саме тоді почали формуватися передумови майбутніх принципів міжнародного екологічного права, зокрема принципів співробітництва держав і недопущення заподіяння шкоди довкіллю за межами національної юрисдикції.

Таким чином, перший період характеризувався переважанням двосторонніх угод, локальним характером природоохоронних заходів та

відсутністю універсальних міжнародних механізмів захисту довкілля. Водночас саме в цей час було закладено основи майбутньої системи міжнародного екологічного права.

Другий період розпочався після завершення Другої світової війни та створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році. Саме цей етап став переломним у розвитку міжнародного права навколишнього середовища, оскільки екологічні проблеми поступово почали розглядатися як питання міжнародної безпеки та глобального співробітництва [6, с. 89]. Після створення ООН міжнародне співтовариство активізувало діяльність щодо координації природоохоронної політики. У 1948 році був заснований Міжнародний союз охорони природи (IUCN), який став першою міжнародною організацією, що спеціалізувалася виключно на питаннях охорони довкілля. У 1949 році під егідою ООН відбулася Конференція зі збереження та використання природних ресурсів, яка вперше порушила питання взаємозв'язку між економічним розвитком та станом навколишнього середовища [7, с. 96]. У 1950–1960-х роках світ зіткнувся з новими екологічними викликами, пов'язаними з розвитком промисловості, морського транспорту та використанням атомної енергії. Це зумовило появу міжнародних договорів, спрямованих на боротьбу із забрудненням морського середовища нафтою, регулювання ядерної діяльності та захист природних ресурсів. У цей період були укладені Конвенція про попередження забруднення моря нафтою 1954 року, Конвенція про відповідальність у галузі ядерної енергії 1960 року, Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 року та інші міжнародні акти [8, с. 118].

Суттєвий вплив на розвиток міжнародної екологічної політики мала наукова спільнота. Значний суспільний резонанс викликала книга Рейчел Карсон «Мовчазна весна», опублікована у 1962 році. Авторка звернула увагу на небезпеку неконтрольного використання хімічних речовин та їх вплив на здоров'я людини і природні екосистеми. Ця праця стала одним із каталізаторів сучасного екологічного руху [9, с. 27]. У цей період Генеральна Асамблея ООН

ухвалила низку резолюцій, присвячених взаємозв'язку між економічним розвитком і станом довкілля. Особливе значення мала резолюція «Проблеми навколишнього для людини середовища» 1968 року, яка стала основою для скликання першої глобальної екологічної конференції під егідою ООН. Ключовою подією другого періоду стала Конференція ООН з проблем навколишнього середовища людини, проведена в Стокгольмі у червні 1972 року. Саме ця конференція започаткувала сучасний етап розвитку міжнародного права навколишнього середовища. За її результатами було ухвалено Стокгольмську декларацію, План дій щодо охорони довкілля та створено Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Уперше на універсальному рівні було проголошено необхідність міжнародного співробітництва для вирішення екологічних проблем та визначено основні принципи охорони навколишнього середовища [10, с. 132].

Всі етапи розвитку можна переглянути в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Період	Характерні риси розвитку	Основні міжнародно-правові акти та інституції
Перший період – від початку до середини ХХ ст.	Формування перших природоохоронних норм, укладення двосторонніх договорів щодо використання природних ресурсів, регулювання рибальства та охорони окремих видів тварин	Договори щодо використання Рейну та Дунаю; Лондонська конвенція про охорону дикої природи (1900 р.); Договір про прикордонні води між США і Канадою (1909 р.)
Другий період – 1945–1972 рр.	Розвиток міжнародного співробітництва під егідою ООН, створення спеціалізованих природоохоронних організацій, поява перших універсальних екологічних конвенцій	ООН, IUCN, Конвенція про попередження забруднення моря нафтою (1954 р.), Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду (1963 р.)
Третій період – 1972–	Формування сучасної системи міжнародного	Стокгольмська декларація (1972 р.),

1992 рр.	екологічного права після Стокгольмської конференції	Конвенція CITES (1973 р.), ЮНЕП
Четвертий період – 1992–2015 рр.	Закріплення концепції сталого розвитку та посилення міжнародного екологічного співробітництва	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992 р.), Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.)
П'ятий період – з 2015 р. до сьогодні	Глобальна кліматична політика та інтеграція екологічних вимог у різні сфери міжнародних відносин	Паризька угода (2015 р.), природоохоронне законодавство ЄС, діяльність FAO та IUCN

Наведена хронологія демонструє поступову трансформацію міжнародного права навколишнього середовища від окремих двосторонніх домовленостей щодо використання природних ресурсів до комплексної системи універсальних міжнародних договорів, принципів та інституцій, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку на глобальному рівні.

Отже, другий період став етапом переходу від локальних природоохоронних заходів до формування універсальної системи міжнародно-правового регулювання екологічних відносин. Саме в цей час були створені міжнародні організації, укладені багатосторонні договори та сформульовані базові принципи, які стали фундаментом сучасного міжнародного права навколишнього середовища.

2.2. Формування міжнародно-правової системи охорони довкілля у другій половині XX століття

Період 1972–1992 років є ключовим етапом становлення міжнародного екологічного права як самостійної галузі міжнародного права. У цей час відбувається його інституціоналізація, формування системи міжнародного екологічного співробітництва та перехід від фрагментарного регулювання

окремих природних ресурсів до комплексного підходу до охорони навколишнього середовища.

Одним із важливих результатів Стокгольмської конференції 1972 року стало ухвалення Стокгольмського плану дій, який містив 109 рекомендацій щодо розвитку глобальної екологічної політики. Вони охоплювали створення міжнародних систем моніторингу довкілля, розвиток наукової співпраці, уніфікацію екологічних стандартів та обмін інформацією між державами.

У цей період поступово формується нормативна база, яка виходить за межі охорони окремих видів та ресурсів і переходить до системного регулювання екологічних процесів. Це відображає загальну еволюцію міжнародного екологічного права від галузевих угод до комплексної правової системи.

У 1982 році Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Всесвітня хартія природи, яка закріпила базові принципи взаємодії людини та природи. Документ підкреслив необхідність збереження природних процесів, підтримання екологічної рівноваги та визнання природи як самостійної цінності [50].

Важливим теоретичним етапом розвитку стало формування концепції сталого розвитку, закріпленої у доповіді Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). У ній сталий розвиток визначено як розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без загрози для майбутніх поколінь, поєднуючи економічні та екологічні інтереси [39].

У цей період посилюється роль регіональних міжнародних інституцій, зокрема Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН), яка стала ключовим центром формування міжнародних екологічних норм у Європі. У її межах були розроблені базові міжнародні інструменти екологічного регулювання [40].

Зокрема, Конвенція про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті (Еспо, 1991 р.) запровадила обов'язкову процедуру екологічної оцінки діяльності, що може мати значний транскордонний вплив.

Також Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані заклала основи міжнародного контролю за атмосферними викидами та розвитку механізмів екологічного моніторингу.

У другій половині ХХ століття почалося активне укладання багатосторонніх міжнародних конвенцій. Прикладами є Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни (CITES) 1973 року та Конвенція про морське забруднення (Лондонська конвенція) 1972 року. Ці угоди встановлювали конкретні механізми захисту екосистем і регулювання діяльності держав та корпорацій. Хронологічну інфографіку ключових подій та конференцій див. у Додатку В.

Важливою тенденцією цього періоду стало включення екологічних норм у міжнародні економічні та торговельні угоди. Держави почали усвідомлювати, що охорона довкілля та економічний розвиток є взаємопов'язаними, і МП повинно враховувати ці взаємозв'язки [12].

Третій етап становлення МЄП також характеризувався формуванням системи контролю та моніторингу виконання міжнародних зобов'язань. ЮНЕП та інші спеціалізовані органи почали збирати дані, проводити оцінки впливу на довкілля та надавати рекомендації державам щодо коригування їхньої політики. Хронологічну інфографіку ключових подій та конференцій див. у таблиці 2.2

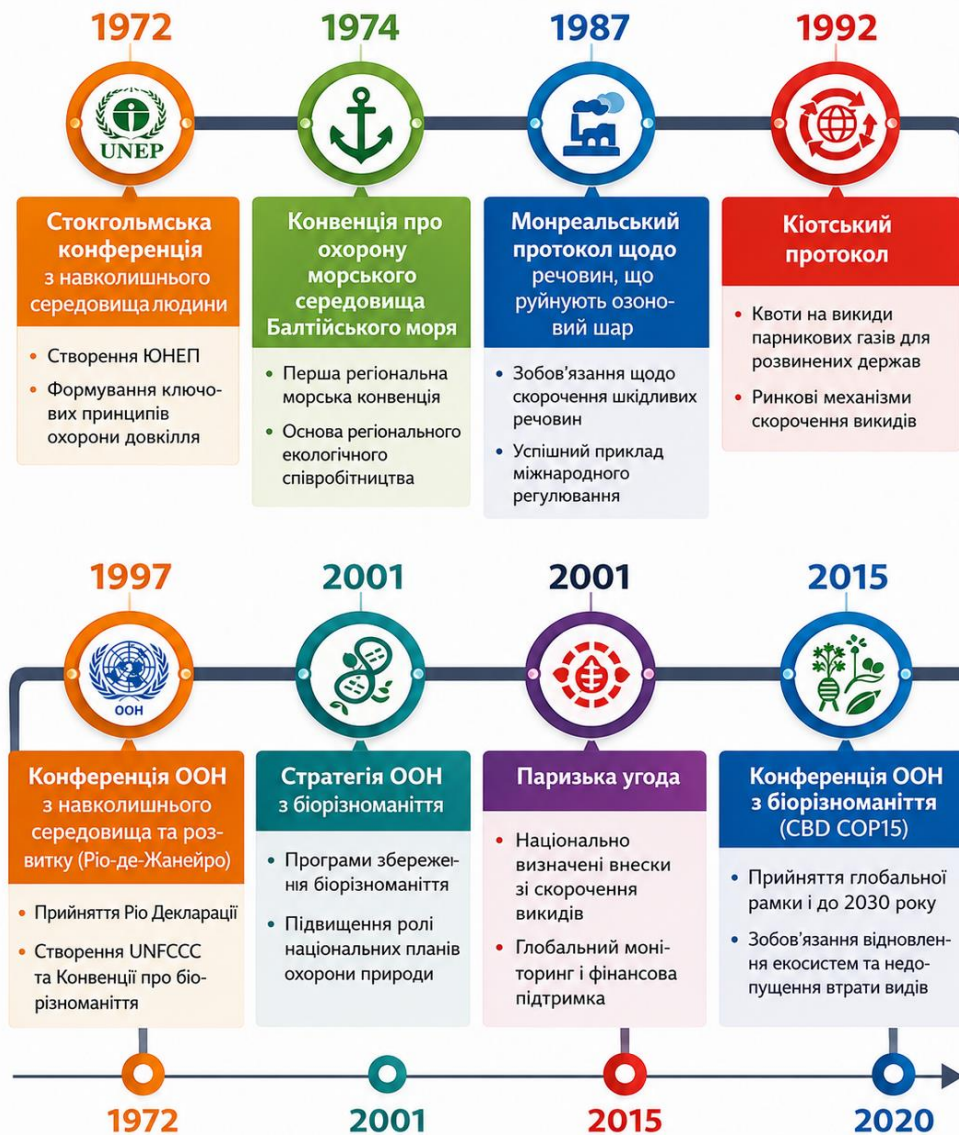
Таблиця 2.2.

Хронологія розвитку міжнародного екологічного права

Рік	Подія / Конвенція / Декларація	Організація / Ініціатор	Значення та вплив
1972	Стокгольмська конференція з навколишнього середовища людини	ООН	Створення ЮНЕП; закладено фундамент глобального екологічного права; вперше сформульовані ключові принципи охорони довкілля.
1974	Конвенція про охорону морського	Рада Балтійських	Перша регіональна морська конвенція; заклала основу регіонального екологічного

	середовища Балтійського моря	країн	співробітництва.
1987	Монреальський протокол щодо речовин, що руйнують озоновий шар	ООН	Встановив обов'язкові зобов'язання зі скорочення шкідливих хімічних речовин; приклад ефективного міжнародного регулювання.
1992	Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро)	ООН	Прийняття Ріо-Декларації; закріплення принципів сталого розвитку; створення Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) та Конвенції про біорізноманіття.
1997	Кіотський протокол	UNFCCC	Встановлення обов'язкових квот на викиди парникових газів для розвинених держав; механізм ринкових інструментів для скорочення викидів.
2001	Стратегія ООН з біорізноманіття	ООН/CBD	Розвиток міжнародних програм збереження генетичного, видового та екосистемного різноманіття; підвищення ролі національних планів охорони природи.
2015	Паризька угода	UNFCCC	Встановлення механізму національно визначених внесків для скорочення викидів парникових газів; глобальний моніторинг і фінансова підтримка країн, що розвиваються.

2020	Конференція ООН з біорізноманіття (CBD COP15)	ООН	Прийняття глобальної рамки збереження біорізноманіття до 2030 року; закріплення зобов'язань щодо відновлення екосистем та запобігання втраті видів.
------	---	-----	---

Характерною особливістю є перехід від охорони окремих видів флори і фауни до екосистемного підходу. Якщо раніше міжнародні угоди регулювали переважно окремі об'єкти природи, то у 1970–1990-х роках формується розуміння необхідності комплексного захисту природних систем як єдиного цілого.

Важливим інституційним елементом стало створення Глобального екологічного фонду (GEF), який виконує функцію фінансового механізму підтримки міжнародних екологічних проєктів та сприяє впровадженню природоохоронних технологій у державах, що розвиваються.

Таким чином, період 1972–1992 років характеризується інституціоналізацією міжнародного екологічного права, розширенням його предмета регулювання та формуванням концепції сталого розвитку як базової основи сучасної міжнародної екологічної політики [50].

2.3 Сучасний етап розвитку міжнародного екологічного права та його основні тенденції і виклики

Сучасний етап розвитку міжнародного екологічного права характеризується трансформацією його функцій, принципів та механізмів правового регулювання. Якщо у другій половині ХХ століття міжнародне екологічне право перебувало на стадії формування основних міжнародно-правових принципів охорони довкілля та створення системи багатосторонніх екологічних договорів, то у ХХІ столітті основна увага міжнародного співтовариства зосереджується на питаннях імплементації міжнародних екологічних зобов'язань, підвищення ефективності міжнародного контролю та вдосконалення механізмів міжнародного екологічного управління [2, с. 45].

Однією з головних особливостей сучасного етапу розвитку МЕкП є глобальний характер екологічних загроз. На відміну від попередніх десятиліть, коли екологічні проблеми здебільшого мали локальний або регіональний характер, у ХХІ столітті людство зіткнулося з глобальними викликами, які виходять за межі національної юрисдикції окремих держав. До таких проблем належать зміна клімату, деградація біорізноманіття, забруднення Світового океану, опустелювання, вирубка лісів та виснаження природних ресурсів [2, с. 118].

Глобалізація екологічних проблем зумовила необхідність посилення міжнародного співробітництва та створення нових механізмів міжнародно-

правового регулювання. Саме у XXI столітті міжнародне екологічне право набуває комплексного характеру та починає тісно взаємодіяти з міжнародним економічним правом, міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини. У сучасній міжнародній практиці охорона довкілля розглядається не лише як окремий напрям міжнародного співробітництва, а як один із ключових елементів забезпечення глобальної безпеки [7, с. 201].

Важливою тенденцією розвитку сучасного МЕкП стало утвердження концепції сталого розвитку як базового принципу міжнародної екологічної політики. Концепція сталого розвитку передбачає необхідність забезпечення збалансованого співвідношення між економічним розвитком, соціальним прогресом та охороною навколишнього середовища. Після проведення Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку концепція сталого розвитку поступово перетворилася на фундаментальний принцип міжнародного екологічного права та стала основою діяльності багатьох міжнародних організацій [4, с. 89].

Суттєвою рисою сучасного етапу розвитку МЕкП є посилення інституційного механізму міжнародного екологічного співробітництва. Значно зросла роль міжнародних організацій у сфері охорони довкілля, зокрема Програма ООН з навколишнього середовища, Міжурядова група експертів зі зміни клімату, а також органів, створених у межах багатосторонніх екологічних угод. Їхня діяльність спрямована на координацію міжнародної екологічної політики, проведення моніторингу стану довкілля, підготовку наукових доповідей та контроль за виконанням державами міжнародних екологічних зобов'язань [5, с. 64].

У XXI столітті спостерігається також ускладнення системи джерел міжнародного екологічного права. Поряд із міжнародними договорами важливого значення набувають акти «м'якого права» (soft law), до яких належать міжнародні декларації, резолюції, програми дій та стратегічні документи. Незважаючи на відсутність юридично обов'язкового характеру, такі

акти суттєво впливають на формування міжнародних екологічних стандартів і практики держав [12, с. 143].

Однією з найбільш помітних тенденцій сучасного розвитку МЄкП є екологізація міжнародного права прав людини. У практиці Європейський суд з прав людини дедалі частіше простежується взаємозв'язок між станом навколишнього середовища та забезпеченням фундаментальних прав людини. Порухення екологічних стандартів може розглядатися як порушення права на життя, права на повагу до приватного і сімейного життя, а також права на ефективний засіб юридичного захисту. Наприклад, у справі *Lopez Ostra v. Spain* Європейський суд з прав людини визнав, що діяльність сміттєпереробного підприємства, яка супроводжувалася сильним шумом, неприємним запахом і забрудненням навколишнього середовища, негативно впливала на умови проживання заявниці та її сім'ї. Суд дійшов висновку, що держава не забезпечила належний баланс між економічними інтересами та правом особи на повагу до приватного і сімейного життя, що стало порушенням статті 8 Європейської конвенції з прав людини [7, с. 51].

Разом із тим сучасне міжнародне екологічне право стикається з низкою серйозних проблем. Насамперед це недостатня ефективність механізмів імплементації міжнародних екологічних норм. Більшість міжнародних екологічних договорів не містять чітких санкцій за невиконання міжнародних зобов'язань, а тому їх реалізація значною мірою залежить від політичної волі держав [1, с. 57]. Крім того, складність погодження економічних інтересів держав із необхідністю забезпечення екологічної безпеки нерідко ускладнює процес прийняття ефективних міжнародно-правових рішень у сфері охорони довкілля [3, с. 214].

Таким чином, сучасний етап розвитку міжнародного екологічного права характеризується переходом від формування міжнародно-правових основ охорони довкілля до створення комплексної системи глобального екологічного управління. Основними тенденціями розвитку МЄкП у XXI столітті є глобалізація екологічних проблем, посилення міжнародного інституційного

механізму, розвиток концепції сталого розвитку, екологізація прав людини та розширення міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища.

Варто зазначити, що сучасний стан галузі міжнародного екологічного права визначається зростанням глобальних екологічних загроз та необхідністю швидкого реагування на них на міжнародному рівні. Основними проблемами, що потребують нагальної уваги, є зміна клімату, забруднення довкілля та транскордонні екологічні загрози.

Зміна клімату є найактуальнішою глобальною проблемою XXI століття. Підвищення середньорічних температур, танення льодовиків, підвищення рівня океанів та частіші екстремальні погодні явища створюють загрози для життя мільйонів людей і біосфери в цілому. Ця проблема має транснаціональний характер, оскільки викиди парникових газів в одній державі впливають на клімат у всьому світі, що вимагає спільних дій держав та міжнародних організацій [40, с. 23].

Забруднення повітря, води та ґрунтів також залишається серйозним викликом для МЄкП. Трансграничне забруднення спричинює шкоду сусіднім державам та екосистемам, що ускладнює контроль та регулювання. Проблеми забруднення підкреслюють необхідність імплементації принципу «забруднювач платить», який стимулює держави та корпорації відповідально ставитися до навколишнього середовища.

Транскордонні загрози, такі як виснаження озонового шару, деградація земель, опустелювання та втрати біорізноманіття, вимагають комплексного підходу до міжнародного регулювання. Окремі держави не можуть ефективно впливати на такі проблеми самостійно, тому міжнародне співробітництво стає ключовим інструментом для їх вирішення [32].

Сучасні виклики для МЄкП також пов'язані з розбіжностями у розвитку економік держав світу. Країни, що розвиваються, часто стикаються з обмеженими ресурсами для реалізації міжнародних екологічних зобов'язань, тоді як промислово розвинені держави відповідають за значну частку

глобального забруднення. Це створює потребу у механізмах фінансової та технологічної підтримки для країн із низьким рівнем розвитку.

Проблемою залишається недостатній рівень дотримання міжнародних норм та процедур контролю. Незважаючи на наявність конвенцій, протоколів та міжнародних організацій, виконання зобов'язань державами часто носить декларативний характер, що знижує ефективність глобальної системи охорони довкілля [11, с. 107].

Ще одним викликом є інтеграція МЄкП в національне законодавство держав. Не всі країни мають ефективні механізми імплементації, що створює прогалини у контролі та відповідальності за порушення екологічних норм.

Зростає значення міждисциплінарних підходів, які поєднують охорону навколишнього середовища з розвитком економіки, соціальною політикою та зміцненням прав людини. Сучасне МЄкП має враховувати нові технології, інноваційні методи моніторингу та аналізу стану довкілля, що дозволяє швидко реагувати на нові загрози [26].

Пандемії та глобальні кризи також впливають на стан навколишнього середовища та міжнародне регулювання. Вони демонструють необхідність узгодження екологічних стандартів з питаннями здоров'я людей та соціально-економічного розвитку, що ускладнює прийняття ефективних рішень.

Основні сучасні екологічні виклики та напрями міжнародно-правового реагування на них узагальнено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Сучасні виклики та напрями розвитку міжнародного екологічного права

Сучасні екологічні виклики	Прояви проблеми	Напрями міжнародно-правового реагування
Зміна клімату	Підвищення глобальної температури, танення льодовиків, підвищення рівня світового океану, екстремальні погодні явища	Укладення міжнародних кліматичних угод, скорочення викидів парникових газів, розвиток механізмів кліматичного фінансування
Забруднення довкілля	Забруднення повітря, води, ґрунтів, накопичення промислових та побутових	Впровадження принципу «забруднювач платить», міжнародні стандарти

	відходів	екологічної безпеки, контроль за транскордонним забрудненням
Втрата біорізноманіття	Зникнення видів, руйнування екосистем, деградація природних територій	Розвиток міжнародних програм охорони біорізноманіття, створення заповідних територій, міжнародні природоохоронні конвенції
Нерівномірність економічного розвитку держав	Обмежені ресурси країн, що розвиваються, для виконання екологічних зобов'язань	Фінансова та технологічна підтримка, міжнародні фонди, передача екологічних технологій
Неналежний контроль за реалізацією міжнародних норм.	Формальне виконання міжнародних угод, відсутність ефективних санкцій	Посилення механізмів моніторингу, підвищення прозорості звітності держав, розвиток міжнародного екологічного контролю
Недостатня інтеграція норм у національне право	Наявність прогалин у законодавстві та механізмах реалізації міжнародних норм	Гармонізація міжнародного та національного законодавства, удосконалення механізмів імплементації

Таким чином, наведені в таблиці 2.3 дані демонструють, що сучасні екологічні виклики мають комплексний та глобальний характер. Більшість із них пов'язані з антропогенним впливом на довкілля та наслідками інтенсивного економічного розвитку. Вирішення таких проблем потребує координації зусиль держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

Крім того, ефективність міжнародно-правового реагування значною мірою залежить від здатності держав імплементувати міжнародні норми у національне законодавство та гарантувати ефективний нагляд за їх виконанням. Саме тому сучасне МЄкП активно розвиває механізми співробітництва, фінансової підтримки та обміну екологічними технологіями.

Варто також зазначити, що сучасний розвиток МЄкП характеризується появою нових підходів та концепцій, що відображають актуальні соціально-економічні та екологічні виклики. Однією з ключових тенденцій є посилення уваги до екологічної безпеки як складової національної та глобальної безпеки [16, с. 236].

Концепція екологічної безпеки передбачає захист держав та міжнародного співтовариства від загроз, пов'язаних із деградацією довкілля, зміною клімату, забрудненням та виснаженням природних ресурсів. Вона інтегрує екологічні аспекти у політичні, економічні та соціальні стратегії держав, забезпечуючи превентивний підхід до управління ризиками.

Ще однією важливою тенденцією є закріплення права на здорове довкілля як невід'ємного людського права. Це відображено у міжнародних деклараціях, резолюціях та окремих конституціях держав, де право на чисте повітря, воду, землю та безпечне проживання розглядається на рівні фундаментальних свобод. Такий підхід розширює правове поле МЄкП, дозволяючи громадянам вимагати дотримання екологічних стандартів через судові та адміністративні механізми [11, с. 107].

Ключові сучасні концепції МЄкП та їх значення узагальнено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Основні сучасні концепції міжнародного екологічного права

Концепція	Сутність концепції	Значення для міжнародного екологічного права
Сталий розвиток	Поєднання економічного розвитку, соціального прогресу та охорони довкілля з метою задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для майбутніх	Формує основу міжнародної екологічної політики та інтегрує екологічні норми у глобальні стратегії розвитку
Екологічна безпека	Захист держав та міжнародного співтовариства від загроз, пов'язаних із деградацією довкілля, зміною клімату та виснаженням природних ресурсів	Включає екологічні фактори до системи міжнародної та національної безпеки
Право людини на здорове довкілля	Визнання чистого повітря, води та безпечного природного	Розширює можливості громадян та громадських

	середовища як фундаментального права людини	організацій захищати довкілля через правові механізми
Принцип превентивності	Запобігання шкоді довкіллю ще до її виникнення шляхом оцінки екологічних ризиків	Сприяє формуванню політики попередження екологічних катастроф
Принцип «забруднювач платить»	Суб'єкти, які завдають шкоди довкіллю, повинні нести витрати на її усунення	Стимулює держави та підприємства впроваджувати екологічно безпечні технології
Міжнародне співробітництво	Спільна діяльність держав, міжнародних організацій та наукових установ у сфері охорони довкілля	Забезпечує ефективне вирішення глобальних екологічних проблем

Отже, наведені в таблиці 2.4. концепції формують сучасну теоретичну основу галузі міжнародного екологічного права. Вони відображають еволюцію підходів до охорони довкілля та демонструють перехід від вузького природоохоронного регулювання до комплексного управління природними ресурсами. Зокрема, концепція сталого розвитку та принцип превентивності спрямовані на запобігання негативним екологічним наслідкам ще на етапі планування економічної діяльності. Водночас визнання права людини на здорове довкілля значно розширює можливості громадян та громадських організацій у захисті природного середовища [21, с. 34]. Таким чином, сучасні концепції МЕКП сприяють формуванню інтегрованої системи правового регулювання, що поєднує екологічні, економічні та соціальні аспекти сталого розвитку.

Варто зазначити, що у XXI столітті спостерігається зростання ролі інтегрованих підходів, які поєднують охорону навколишнього середовища з розвитком економіки, соціальною політикою та зміцненням прав людини. Це, у свою чергу, сприяє формуванню надійних систем управління природними ресурсами та допомагає уникати конфліктів між економічними інтересами й екологічними потребами [24, с. 80].

Важливим елементом сучасного розвитку галузі міжнародного екологічного права є формування глобальних стратегій екологічної політики. Такі документи, як міжнародні програми та декларації, визначають довгострокові цілі у сфері захисту довкілля, скорочення забруднення та ефективного управління природними багатствами. Вони сприяють узгодженню екологічної політики різних держав та створюють спільну основу для реалізації міжнародних природоохоронних ініціатив.

Нові підходи також включають активне використання наукових даних і технологій для прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Це стосується дистанційного моніторингу, прогнозування наслідків забруднення, оцінки ризиків та моделювання екологічних сценаріїв, що дозволяє державам і міжнародним організаціям реагувати на загрози швидко та ефективно [16, с. 238].

Значну роль у сучасній системі МЕРП відіграє розвиток міжнародних інформаційних систем та відкритих екологічних баз даних. Доступ до достовірної інформації про стан довкілля сприяє підвищенню прозорості екологічної політики держав, забезпечує ефективний громадський контроль та дозволяє науковцям і експертам оперативно аналізувати екологічні ризики та пропонувати шляхи їх мінімізації.

Зростає роль міжнародних екологічних стандартів і сертифікацій, які визначають правила екологічно безпечного виробництва, управління відходами та охорони біорізноманіття. Вони створюють правову основу для координації дій держав та корпорацій на глобальному рівні і стимулюють застосування принципів сталого розвитку [41].

Окремого значення набуває розвиток механізмів корпоративної екологічної відповідальності. Багато міжнародних компаній впроваджують добровільні стандарти екологічного управління, екологічного аудиту та звітності щодо впливу на довкілля. Це сприяє поширенню практики екологічно відповідального ведення бізнесу та стимулює підприємства дотримуватися міжнародних природоохоронних вимог.

Інтеграція екологічного права з іншими галузями, зокрема з міжнародним правом прав людини, економічним та торговельним правом, дозволяє підвищити ефективність правових норм та забезпечити комплексний захист довкілля. Наприклад, право на здорове довкілля часто поєднують із забезпеченням соціальної справедливості та доступу до ресурсів, що створює нові юридичні механізми контролю та відповідальності [21, с. 36].

Важливим напрямом розвитку МЕкП є також удосконалення механізмів міжнародного екологічного судочинства. Зростає роль міжнародних судових та арбітражних інституцій у вирішенні екологічних спорів між державами, а також у формуванні практики тлумачення екологічних норм. Судові рішення сприяють уточненню принципів відповідальності за екологічну шкоду та стимулюють держави дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань.

2.4. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку міжнародного екологічного права

Подальший розвиток МЕкП, на нашу думку, потребує вдосконалення існуючих механізмів регулювання та створення нових інструментів для ефективного реагування на сучасні екологічні виклики. Однією з ключових перспектив є посилення інтеграції екологічних норм у національне законодавство держав, що дозволяє забезпечити реальне виконання міжнародних зобов'язань [20].

Важливим напрямом вдосконалення є розвиток правових механізмів фінансової та технологічної підтримки держав, особливо тих, що розвиваються, для реалізації екологічних програм. Це сприятиме більш ефективній імплементації конвенцій та протоколів у різних регіонах світу та стимулюватиме держави дотримуватися принципів сталого розвитку.

Водночас важливою складовою міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля є розвиток екологічної освіти та підвищення екологічної свідомості населення. Формування екологічної культури сприяє

відповідальному ставленню суспільства до природних ресурсів та підтримує реалізацію міжнародних екологічних програм.[5, с. 230].

Необхідним кроком є вдосконалення міжнародних механізмів контролю та відповідальності. Це передбачає розширення повноважень секретаріатів конвенцій, підвищення прозорості доповідей держав, а також створення більш дієвих систем санкцій та стимулів для дотримання екологічних норм.

Важливим аспектом сучасного розвитку МЕКП є формування системи раннього попередження екологічних загроз. Міжнародні організації та держави активно співпрацюють у сфері обміну інформацією про потенційні екологічні ризики, природні катастрофи та техногенні аварії. Такий підхід дозволяє своєчасно реагувати на небезпеки та зменшити їх негативний вплив на навколишнє середовище та населення [32].

Іншою перспективою є розвиток універсальних стандартів екологічної безпеки та впровадження систем моніторингу і оцінки стану довкілля з використанням сучасних технологій, таких як дистанційне зондування, геоінформаційні системи та штучний інтелект. Це дозволить більш точно прогнозувати екологічні ризики і координувати міжнародні дії.

Суттєвим напрямом розвитку МЕКП є також удосконалення механізмів аналізу екологічних наслідків у транскордонному контексті. Проведення спільних екологічних експертиз дозволяє державам враховувати можливі наслідки реалізації великих інфраструктурних або промислових проєктів для сусідніх країн і запобігати виникненню міжнародних екологічних конфліктів [35, с. 138].

МЕКП потребує подальшого зближення з правом прав людини. Закріплення права на здорове довкілля та забезпечення його реального захисту створює нові механізми правового реагування на екологічні порушення та підвищує роль громадянського суспільства у контролі за виконанням норм.

Необхідно також посилювати міжнародне співробітництво у сфері наукових досліджень та обміну технологіями. Спільна робота держав, міжнародних організацій та наукових установ дозволяє ефективніше

розробляти адаптаційні стратегії, обмінюватися кращими практиками та швидко реагувати на нові глобальні екологічні виклики [35, с. 142].

Варто зосередити особливу увагу на розвитку механізмів трансграничного співробітництва для захисту водних ресурсів, атмосферного повітря та біорізноманіття. Координація дій сусідніх держав у цих сферах забезпечує ефективне запобігання шкоді та посилює глобальний контроль за охороною довкілля.

Не менш важливою тенденцією є розширення участі громадськості у процесах прийняття екологічно значущих рішень на міжнародному та національному рівнях. Забезпечення доступу громадян до інформації, участі у консультаціях та можливості оскарження екологічно небезпечних рішень сприяє зміцненню демократичних механізмів управління природними ресурсами та підвищує ефективність екологічного контролю [21, с. 40].

Перспективи розвитку МЕКП також пов'язані з активізацією ролі міжнародних неурядових організацій та громадських рухів, які контролюють виконання зобов'язань держав, формують громадську думку та стимулюють розвиток нових правових ініціатив на глобальному рівні.

Важливу роль у розвитку МЕКП відіграє розширення міжнародного партнерства між державами, науковими установами та приватним сектором. Спільні наукові дослідження, інноваційні екологічні проєкти та технологічний обмін сприяють впровадженню ефективних рішень для охорони довкілля та подолання глобальних екологічних викликів. [35, с. 145].

Серед стратегічних напрямів вдосконалення є розвиток інтегрованих підходів, які поєднують екологічні, соціальні та економічні аспекти управління природними ресурсами. Це дозволяє забезпечити баланс між потребами розвитку та охороною довкілля, зменшити конфлікти інтересів та підвищити ефективність правового регулювання.

Отже, перспективи подальшого вдосконалення міжнародно-правового регулювання охорони довкілля полягають у зміцненні національної імплементації, посиленні міжнародного контролю, розвитку фінансових та

технологічних інструментів, інтеграції права на здорове довкілля, активізації співпраці держав і громадянського суспільства, а також впровадженні сучасних науково-технічних методів для захисту довкілля на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 3.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

3.1. Роль міжнародних організацій у сфері охорони довкілля

Міжнародно-правовий механізм регулювання охорони довкілля є комплексною системою, що поєднує діяльність міжнародних організацій, багатосторонні договори та конвенції, а також механізми контролю та відповідальності за порушення екологічного права. Ця система забезпечує координацію дій держав, реалізацію міжнародних норм та захист навколишнього середовища на глобальному рівні [1].

Міжнародні організації мають вирішальне значення для формування та реалізації норм МЄкП. Вони забезпечують координацію між державами, розробку стандартів, моніторинг дотримання міжнародних зобов'язань та створення механізмів врегулювання суперечок в галузі захисту навколишнього середовища. Міжнародні організації у сфері охорони довкілля можна поділити на кілька груп: універсальні (Організація Об'єднаних Націй), спеціалізовані (ЮНЕП, ФАО, ВООЗ, ЮНЕСКО), регіональні структури, а також міжнародні фінансові інституції, що підтримують екологічні програми. Така класифікація дозволяє краще зрозуміти розподіл функцій між різними суб'єктами міжнародного екологічного управління. Основні міжнародні організації, що беруть участь у формуванні та реалізації міжнародної екологічної політики, узагальнено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Міжнародні організації у сфері охорони довкілля

Організація	Рік створення	Основні функції
ООН	1945	Координація міжнародної співпраці у сфері екології, організація конференцій та розробка глобальних

		програми
ЮНЕП	1972	Моніторинг стану довкілля, розробка міжнародних екологічних програм
ЮНЕСКО	1945	Реалізація програм з охорони природної спадщини та біосферних резерватів
ФАО	1945	Регулювання використання природних ресурсів та розвиток сталого сільського господарства
ВООЗ	1948	Дослідження впливу довкілля на здоров'я населення

Отже, наведені у таблиці 3.1 міжнародні організації відіграють ключову роль у формуванні та реалізації міжнародної екологічної політики. Їх діяльність спрямована на координацію співробітництва між державами, розробку міжнародних стандартів та здійснення контролю за виконанням екологічних зобов'язань. Особливе значення має діяльність Програми ООН з навколишнього середовища, яка забезпечує науково-аналітичну підтримку екологічних ініціатив та сприяє розробці глобальних програм охорони довкілля.

Співпраця між різними міжнародними організаціями дозволяє формувати комплексний підхід до вирішення екологічних проблем, що включає наукові дослідження, розробку правових норм, фінансову підтримку екологічних програм та обмін передовими технологіями. Така взаємодія сприяє підвищенню ефективності міжнародно-правового механізму охорони довкілля [5].

Однією з центральних організацій у цій сфері є ООН, яка з другої половини ХХ століття активно координує глобальні ініціативи з охорони навколишнього середовища. Завдяки ООН було створено структури для розробки міжнародних екологічних конвенцій, проведення конференцій та

забезпечення науково-правової підтримки держав у реалізації екологічної політики.

Важливою складовою системи ООН є ЮНЕП, заснована у 1972 році після Стокгольмської конференції. ЮНЕП здійснює координацію міжнародних проєктів, проводить наукові дослідження, розробляє рекомендації та надає технічну допомогу державам у запобіганні шкоди довкіллю [32].

ЮНЕП також готує глобальні оцінки стану довкілля, такі як «Глобальний екологічний огляд», що використовуються для формування національної екологічної політики. Через ЮНЕП реалізуються програми щодо охорони озонового шару, боротьби зі зміною клімату та збереження біорізноманіття.

Важливу доповнюючу роль у системі міжнародного екологічного управління відіграють також інші структури системи ООН, які забезпечують не лише координацію, але й практичну реалізацію екологічної політики. Зокрема, Програма розвитку ООН (UNDP) здійснює інтеграцію принципів сталого розвитку у національні стратегії держав, підтримує проєкти з переходу до “зеленої економіки” та сприяє впровадженню екологічно орієнтованих реформ у країнах, що розвиваються [33].

Особливе місце у формуванні наукової бази міжнародного екологічного права займає Міжурядова група експертів зі зміни клімату (IPCC), яка забезпечує комплексну оцінку кліматичних змін, їхніх наслідків та можливих сценаріїв розвитку глобальної екологічної ситуації. Її аналітичні доповіді є основою для ухвалення рішень у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди [34].

Одним із фінансових механізмів реалізації міжнародної екологічної політики виступає Глобальний екологічний фонд (GEF), який фінансує проєкти у сфері збереження біорізноманіття, боротьби зі зміною клімату, захисту міжнародних вод та зменшення деградації земель. Діяльність GEF забезпечує практичну реалізацію міжнародних екологічних домовленостей через надання грантів і технічної допомоги державам [35].

Окремо слід відзначити роль Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), який є однією з найавторитетніших науково-експертних платформ у сфері збереження довкілля. Саме IUCN формує Червоний список видів, що перебувають під загрозою зникнення, а також розробляє стандарти природоохоронних територій, які широко використовуються у міжнародній практиці [36].

Важливим елементом сучасної системи міжнародного екологічного управління є інтеграція Цілей сталого розвитку ООН (SDGs), прийнятих у межах Порядку денного до 2030 року. Ці цілі об'єднують екологічні, економічні та соціальні аспекти розвитку, формуючи універсальну рамку для діяльності міжнародних організацій та держав у сфері охорони довкілля [33].

Таким чином, діяльність міжнародних організацій у сфері охорони довкілля не обмежується лише координаційною функцією, а охоплює науково-аналітичний, фінансовий, нормативний та практичний рівні. Це дозволяє формувати багаторівневу систему глобального екологічного управління, яка поєднує розробку міжнародних стандартів, їх фінансування та впровадження у національні політики держав.

3.2. Міжнародні договори та глобальні екологічні проблеми у системі міжнародного екологічного права

Ключовим інструментом міжнародно-правового регулювання у сфері довкілля є багатосторонні екологічні конвенції та рамкові угоди під егідою ООН. До них належать Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC), Конвенція про біорізноманіття та Конвенція ООН про боротьбу із опустелюванням. Ці документи закріплюють юридичні зобов'язання держав, визначають принципи сталого розвитку та механізми співпраці [35].

Міжнародні екологічні угоди базуються на ключових принципах міжнародного екологічного права, серед яких принцип сталого розвитку, принцип запобігання шкоді довкіллю та принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав. Саме ці засади забезпечують

узгодженість міжнародного регулювання та формують єдину логіку екологічної політики

У структурі міжнародного екологічного права особливе місце займають рамкові конвенції, які встановлюють загальні принципи співробітництва між державами. Вони не завжди містять детальні зобов'язання, але формують правову основу для подальшого прийняття протоколів та додаткових угод. Такий підхід забезпечує гнучкість міжнародного регулювання та дозволяє адаптувати його до нових екологічних викликів.

Рамкові конвенції забезпечують правове підґрунтя для укладення протоколів та додаткових угод, які деталізують конкретні заходи щодо збереження довкілля. Наприклад, Кіотський протокол та Паризька угода встановлюють вимоги щодо скорочення викидів парникових газів та адаптаційні заходи для держав-учасниць.

Міжнародні договори та конвенції є основним інструментом реалізації норм МЄкП. Вони встановлюють чіткі юридичні зобов'язання держав у сфері охорони довкілля та створюють механізми співпраці для запобігання глобальним екологічним проблемам [48].

Основні міжнародні екологічні конвенції та їх значення у регулюванні охорони довкілля наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Основні міжнародні екологічні конвенції

Конвенція	Рік прийняття	Основна мета
Рамкова конвенція ООН про зміну клімату	1992	Координація міжнародних заходів щодо боротьби зі зміною клімату
Конвенція про біорізноманіття	1992	Збереження біологічного різноманіття та сталого використання природних ресурсів

Монреальський протокол	1987	Скорочення використання речовин, що руйнують озоновий шар
Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням	1994	Запобігання деградації земель та опустелюванню
Базельська конвенція	1989	Контроль транскордонного перевезення небезпечних відходів

правового регулювання охорони довкілля на глобальному рівні. Вони визначають принципи міжнародного співробітництва, встановлюють конкретні зобов'язання держав та створюють механізми контролю за їх виконанням.

Зазначені міжнародні договори охоплюють різні сфери охорони довкілля — боротьбу зі зміною клімату, збереження біорізноманіття, запобігання руйнуванню озонового шару та регулювання поводження з небезпечними відходами. Їх реалізація сприяє формуванню системи глобального екологічного управління та забезпечує координацію дій держав у вирішенні міжнародних екологічних проблем.

Одним із найважливіших міжнародних договорів є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992 р.), яка встановлює основи міжнародного співробітництва у сфері скорочення викидів парникових газів, розробки національних планів адаптації та запобігання негативним наслідкам зміни клімату. Конвенція закріплює принципи диференційованої відповідальності та фінансової підтримки країн, що розвиваються [31].

До UNFCCC належать додаткові протоколи, серед яких Кіотський протокол (1997 р.) та Паризька угода (2015 р.). Кіотський протокол встановлював конкретні обов'язкові квоти щодо скорочення викидів для розвинених держав, а Паризька угода впровадила механізм національно визначених внесків і глобальний контроль за виконанням екологічних зобов'язань.

Еволюція кліматичних угод від Кіотського протоколу до Паризької угоди демонструє зміну підходів у міжнародному регулюванні. Якщо Кіотський протокол передбачав встановлення обов'язкових кількісних зобов'язань для розвинених країн, то Паризька угода запровадила більш гнучку модель національно визначених внесків (NDC), що дозволяє державам самостійно визначати рівень своїх кліматичних зусиль з урахуванням економічних можливостей та національних пріоритетів [31].

3.3. Імплементация, контроль та відповідальність у міжнародному екологічному праві

Ефективність МЕКП значною мірою залежить від наявності механізмів контролю та системи відповідальності держав і суб'єктів за порушення екологічних норм. Ці механізми забезпечують дотримання принципів сталого розвитку, попередження шкоди довкіллю та відновлення завданих збитків [40].

Контроль за виконанням міжнародних зобов'язань здійснюється через органи конвенцій та програми ООН. Багатосторонні конвенції передбачають секретаріати, які отримують періодичні доповіді від держав-учасниць, аналізують виконання зобов'язань та надають рекомендації щодо їх коригування.

До основних механізмів контролю належать науково-технічні оцінки та екологічні моніторинги, які виконуються під егідою ЮНЕП та Секретаріатів конвенцій. Дані моніторингу дозволяють оцінити рівень забруднення, стан біорізноманіття та ефективність імплементации міжнародних норм на національному рівні [16].

Імплементация міжнародних екологічних зобов'язань може здійснюватися різними правовими моделями, що залежать від особливостей національної правової системи та рівня інтеграції держави у міжнародне співтовариство (МС). З метою систематизації основних підходів до інтеграції міжнародних норм у внутрішнє законодавство доцільно узагальнити їх у вигляді таблиці.

**Моделі інтеграції міжнародних екологічних норм у національне
законодавство**

Модель інтеграції	Приклади заходів	Переваги
Пряме перенесення норм	Прийняття законів, що відображають міжнародні конвенції та угоди	Швидке впровадження стандартів, юридична визначеність
Адаптація норм	Переклад принципів міжнародного права у національні регуляції, врахування національної специфіки	Гнучкість, урахування економічних та соціальних реалій
Створення національних стратегій	Національні плани дій зі сталого розвитку, адаптації до зміни клімату, запобігання катастрофам	Комплексний підхід, інтеграція в усі сфери політики
Моніторинг та аудит	Регулярні звіти, наукові дослідження, перевірки виконання норм	Підвищення відповідальності, контроль за реалізацією міжнародних зобов'язань

Отже, наведені у таблиці 3.4 моделі інтеграції міжнародних екологічних норм у національне законодавство демонструють різноманітність підходів до імплементації міжнародних зобов'язань. Вибір конкретної моделі залежить від особливостей правової системи держави, рівня її економічного розвитку та ступеня інтеграції у МС.

Поєднання різних механізмів імплементації дозволяє забезпечити більш ефективно виконання міжнародних екологічних стандартів, підвищити рівень екологічної безпеки та сприяти реалізації принципів сталого розвитку на національному рівні [5, с. 45].

Пряма імплементація міжнародних норм характерна для держав, у правових системах яких міжнародні договори після ратифікації стають частиною національного законодавства. Такий підхід забезпечує оперативність

включення міжнародних стандартів до внутрішнього правопорядку, проте потребує чітко визначених механізмів практичного застосування та контролю за їх дотриманням. Без належного адміністративного та судового забезпечення навіть формально імплементовані норми можуть залишатися декларативними.

Адаптаційна модель, навпаки, передбачає трансформацію міжнародних принципів у внутрішні нормативно-правові акти з урахуванням соціально-економічних особливостей держави. Вона дозволяє врахувати рівень розвитку економіки, стан екологічної інфраструктури та інституційні можливості органів влади. Водночас надмірна адаптація може призводити до зниження стандартів захисту довкілля або відтермінування виконання міжнародних зобов'язань [11, с. 107].

Інституційна інтеграція відіграє особливо важливу роль у забезпеченні реального виконання екологічних норм. Створення спеціалізованих органів, екологічних агентств, координаційних рад та систем екологічного моніторингу дозволяє підвищити ефективність контролю, забезпечити прозорість звітності та сформувати стабільний механізм реалізації міжнародних екологічних стандартів. Саме інституційна спроможність держави значною мірою визначає практичний результат імплементації МП.

Не менш важливим є стратегічне планування, яке передбачає включення міжнародних екологічних принципів до довгострокових програм соціально-економічного розвитку. Національні плани збереження довкілля, заходи щодо кліматичної стабільності та програми пристосування до змін клімату забезпечують комплексний підхід до інтеграції екологічних вимог у всі сфери державної політики – промисловість, енергетику, транспорт, аграрний сектор та містобудування [24, с. 89].

Контроль і звітність виступають завершальним елементом механізму інтеграції. Регулярне подання національних доповідей, проведення екологічних аудитів, парламентський та громадський контроль створюють систему підзвітності держави перед міжнародним співтовариством. Це сприяє

підвищенню довіри між державами та зміцненню міжнародного співробітництва у галузі екологічної безпеки.

Важливим інструментом реалізації міжнародних екологічних норм є міжнародні фінансові механізми підтримки природоохоронних програм. Міжнародні фонди та фінансові інституції, зокрема екологічні програми ООН та глобальні екологічні фонди, надають державам фінансову допомогу для впровадження екологічних реформ, розвитку екологічних технологій та реалізації програм зі збереження природних ресурсів. Такі механізми сприяють зменшенню економічних бар'єрів для виконання міжнародних зобов'язань [16, с. 236].

Не менш значущу роль відіграє міжнародна науково-технічна співпраця, що забезпечує обмін знаннями, передовими технологіями та екологічними практиками між державами. Спільні дослідницькі програми, міжнародні конференції та експертні платформи дозволяють виробляти нові підходи до вирішення глобальних екологічних проблем та сприяють формуванню єдиної наукової бази для МЕКП.

Суттєве значення для розвитку МЕКП має участь громадянського суспільства у процесах прийняття екологічно важливих рішень. Неурядові організації, екологічні рухи та громадські ініціативи здійснюють незалежний моніторинг стану довкілля, беруть участь у міжнародних екологічних форумах та сприяють підвищенню рівня екологічної свідомості населення [37, с. 246].

Окремим напрямом розвитку міжнародно-правового регулювання є формування системи екологічної інформації та відкритого доступу до даних про стан довкілля. Міжнародні угоди передбачають обов'язок держав забезпечувати доступ громадськості до екологічної інформації, що підвищує прозорість діяльності органів влади та сприяє ефективному контролю за виконанням екологічних норм.

Крім того, сучасні тенденції розвитку МЕКП свідчать про посилення інтеграції екологічних принципів у різні галузі МП, зокрема економічне, морське та гуманітарне право. Такий міжгалузевий підхід дозволяє враховувати

екологічні вимоги під час прийняття рішень у сфері міжнародної торгівлі, раціональне господарювання з природними багатствами та охорона довкілля [24, с. 102].

Важливим елементом сучасного МЄП є розвиток системи екологічного прогнозування та оцінки впливу на довкілля. Міжнародні угоди передбачають проведення екологічної експертизи великих інфраструктурних проєктів, промислових об'єктів та програм використання природних ресурсів. Такий підхід дозволяє заздалегідь оцінити можливі ризики для навколишнього середовища та запобігти негативним наслідкам ще на етапі планування діяльності.

Крім того, у міжнародному праві дедалі більшого значення набуває принцип превентивності, який передбачає необхідність запобігання екологічній шкоді ще до її виникнення. Реалізація цього принципу допомагає створювати механізми своєчасного реагування на екологічні катастрофи, розвитку міжнародних програм моніторингу та координації дій держав у випадку виникнення екологічних загроз глобального або регіонального масштабу [12, с. 125].

Таким чином, інтеграція міжнародних екологічних норм у національне законодавство є складним багаторівневим процесом, який поєднує нормативно-правові, інституційні та стратегічні інструменти. Її ефективність безпосередньо впливає на реальний стан довкілля, рівень екологічної безпеки та виконання державами міжнародних зобов'язань у сфері сталого розвитку.

Міжнародні судові та арбітражні інституції, зокрема Міжнародний суд ООН, розглядають суперечки між державами щодо порушення екологічних зобов'язань, визначають обов'язки з компенсації шкоди та встановлюють принципи відновлення порушених прав. Судова практика сприяє розвитку принципів МЄП, таких як попередження шкоди та принцип «забруднювач платить».

Однією з перших та найбільш відомих міжнародних екологічних справ вважається арбітражна справа «*Trail Smelter*» між США та Канадою (1938–

1941 рр.). Причиною спору стала діяльність канадського металургійного підприємства, внаслідок якої шкідливі викиди поширювалися на територію США та спричиняли шкоду сільському господарству і навколишньому природному середовищу. За результатами розгляду справи арбітраж сформулював принцип, відповідно до якого держава не має права використовувати власну територію таким чином, щоб це завдавало шкоди іншій державі. Надалі цей підхід став основою принципу недопущення транскордонної екологічної шкоди та був використаний у багатьох міжнародних екологічних документах [42, с. 64].

Важливе значення для розвитку міжнародного екологічного права мала також справа «*Gabčíkovo–Nagymaros Project*» між Угорщиною та Словаччиною, розглянута Міжнародним судом ООН у 1997 році. Спір виник у зв'язку з реалізацією проєкту будівництва гідротехнічних споруд на річці Дунай, що могло призвести до значних екологічних наслідків для навколишнього середовища. У своєму рішенні Суд наголосив на необхідності врахування екологічних факторів під час реалізації міжнародних економічних проєктів та підкреслив значення концепції сталого розвитку як одного з ключових принципів сучасного міжнародного права [43, с. 92].

Прикладом застосування міжнародних екологічних стандартів у сфері оцінки впливу на довкілля є справа «*Pulp Mills on the River Uruguay*» між Аргентиною та Уругваєм (2010 р.). Спір стосувався будівництва промислових підприємств на річці Уругвай, що викликало занепокоєння щодо можливого забруднення водного середовища. Міжнародний суд ООН у своєму рішенні зазначив, що держави зобов'язані проводити оцінку впливу на довкілля у випадках, коли діяльність може мати негативні транскордонні наслідки. Це рішення стало важливим кроком у закріпленні міжнародного стандарту екологічної експертизи [44, с. 137].

Суттєвий вплив на розвиток міжнародного екологічного права має і практика Європейського суду з прав людини, який розглядає питання екологічної безпеки через призму захисту прав людини. У рішеннях Суду

неодноразово зазначалося, що забруднення навколишнього середовища може порушувати право людини на життя, безпечні умови проживання та повагу до приватного і сімейного життя. Такий підхід сприяє посиленню взаємозв'язку між міжнародним екологічним правом та міжнародним захистом прав людини [45, с. 203].

Таким чином, практика міжнародних судових та арбітражних органів відіграє важливу роль у розвитку міжнародного екологічного права, оскільки сприяє вдосконаленню механізмів контролю, конкретизації міжнародних екологічних зобов'язань та формуванню єдиних підходів до вирішення міжнародних екологічних спорів. Крім того, судова практика забезпечує поступовий розвиток принципів екологічної відповідальності та зміцнює міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля.

Адміністративні та політичні процедури врегулювання включають консультації, переговори та створення спеціальних комісій для з'ясування обставин порушення, що дозволяє запобігати ескалації конфліктів та знаходити взаємоприйнятні рішення [5, с. 80].

Фінансові механізми відповідальності передбачають штрафи, компенсації та витрати на відновлення довкілля для держав або суб'єктів господарювання, що порушують міжнародні норми. Неурядові організації та громадські ініціативи також виступають додатковим контролюючим фактором, здійснюючи моніторинг виконання зобов'язань та привертаючи увагу до порушень.

Таким чином, міжнародно-правовий механізм регулювання охорони довкілля поєднує діяльність міжнародних організацій, багатосторонніх конвенцій та договорів, а також ефективні механізми контролю та відповідальності. Це забезпечує узгоджене глобальне управління природними ресурсами, дотримання екологічних принципів та реалізацію концепції сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Дослідження міжнародного екологічного права як однієї з новітніх галузей міжнародного права дозволяє зробити всебічні висновки щодо його становлення, розвитку, сучасного стану та перспектив удосконалення. Ця галузь права є самостійною та інтегрує норми, принципи й механізми, спрямовані на охорону навколишнього середовища, регулювання використання природних ресурсів на глобальному рівні. Предмет МЄкП охоплює широкий спектр відносин, пов'язаних із запобіганням шкоді довкіллю, збереженням біорізноманіття, контролем забруднення та підтриманням балансу між економічним розвитком і природними системами.

Аналіз історико-правових етапів становлення МЄкП демонструє його еволюційний характер. Ранній період розвитку галузі міжнародного екологічного права (до середини ХХ століття) характеризувався переважно науковими ініціативами, двосторонніми угодами та обмеженою міжнародною координацією. Основною метою тих заходів було попередження локальної шкоди довкіллю та регулювання використання окремих природних ресурсів. У другій половині ХХ століття сформувалися системні підходи до охорони навколишнього середовища завдяки активній діяльності Організації Об'єднаних Націй, проведенню Стокгольмської конференції 1972 року та розробці й прийняттю міжнародних конвенцій, що закріпили правові зобов'язання держав у сфері охорони довкілля.

У ХХІ столітті МЄкП продовжує активно розвиватися, адаптуючись до нових глобальних викликів сучасності. Зокрема, в результаті дослідження встановлено, що з'являються нові багатосторонні угоди та регіональні ініціативи, спрямовані на запобігання зміні клімату, збереження біологічного різноманіття, захист водних екосистем та попередження деградації земель; досягнуто певного прогресу в укладанні глобальних договорів, таких як Паризька угода та Конвенція про біорізноманіття, які встановлюють конкретні

обов'язки держав щодо скорочення викидів парникових газів, збереження екосистем та впровадження адаптаційних заходів.

Міжнародно-правовий механізм регулювання охорони довкілля сьогодні є комплексною системою, що поєднує діяльність міжнародних організацій, багатосторонніх договорів та конвенцій, а також ефективні механізми контролю та відповідальності. ООН та її спеціалізовані органи, зокрема ЮНЕП, координують діяльність держав у сфері захисту довкілля, надають науково-методичну підтримку та розробляють глобальні стандарти. Рамкові конвенції та протоколи створюють правову основу для міжнародного співробітництва, визначають механізми виконання зобов'язань, а також закріплюють принципи сталого розвитку та попередження шкоди.

Особливу роль відіграють механізми контролю та відповідальності. Вони передбачають регулярну звітність держав-учасниць конвенцій, науково-технічний моніторинг стану довкілля, консультації та арбітражні процедури для врегулювання конфліктів. Додатково роль контролю виконують неурядові організації та міжнародні наукові спільноти, які аналізують стан імплементації міжнародних норм та інформують громадськість про порушення.

Сучасні виклики МЕкП включають глобальні загрози, які мають транснаціональний характер. Зміна клімату, забруднення вод, повітря та ґрунтів, опустелювання та втрати біорізноманіття вимагають комплексних інтегрованих рішень та посилення міжнародної координації. Особливо гостро стоїть проблема різного рівня розвитку держав: країни, що розвиваються, часто не мають ресурсів для повноцінного виконання міжнародних зобов'язань, тоді як промислово розвинені держави несуть значну відповідальність за глобальні екологічні проблеми.

У зв'язку з цим нові тенденції розвитку МЕкП спрямовані на посилення екологічної безпеки як складової національної та глобальної безпеки, закріплення права на здорове довкілля як фундаментального права людини, інтеграцію екологічних норм у національне законодавство, розвиток

фінансових та технологічних інструментів підтримки держав і застосування сучасних технологій моніторингу та прогнозування екологічних ризиків.

У XXI столітті МЄкП продовжує активно розвиватися, реагуючи на нові глобальні виклики. Впроваджуються нові багатосторонні та регіональні угоди, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату, охорону біорізноманіття, захист водних ресурсів і запобігання деградації земель. Досягнуто значного прогресу у створенні глобальних договорів, зокрема Паризької угоди та Конвенції про біорізноманіття, які встановлюють конкретні зобов'язання держав щодо скорочення викидів парникових газів, збереження екосистем та реалізації заходів адаптації.

Таким чином, МЄкП є динамічною та адаптивною галуззю міжнародного права, здатною вчасно й ефективно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати комплексний захист довкілля на глобальному рівні. Його подальший розвиток вимагає зміцнення міжнародного контролю, активізації співробітництва держав та міжнародних і регіональних організацій, закріплення права на здорове довкілля, використання інноваційних технологій та інтегрованих підходів до управління природними ресурсами тощо. Ефективне поєднання цих елементів дозволить забезпечити сталий розвиток людства, збереження біосфери та попередження глобальних екологічних катастроф.

Отже, на сучасному етапі глобальних трансформацій системи міжнародних відносин та міжнародного правопорядку міжнародне екологічне право виступає не лише юридичним механізмом захисту довкілля, а й важливим інструментом забезпечення соціальної справедливості, глобальної безпеки та міжгенераційної солідарності в питаннях охорони навколишнього природного середовища. Подальше вдосконалення його механізмів є ключовим фактором формування ефективної системи управління природними ресурсами та створення умов для гармонійного розвитку сучасного людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О. Міжнародне екологічне право. *Міжнародне публічне право* : навч. посіб. за заг. URL: <https://studfile.net/preview/5170002/page:103/> (дата звернення: 04.03.2026).
2. Балюк Г. І., Балюк Ю. О., Бевз О. В. Принципи і закономірності розвитку та формування європейського екологічного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 2, № 4. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338407> (дата звернення: 05.03.2026).
3. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca8e8cab-2419-42b4-9d69-4fbd44385bd6/content> (дата звернення: 04.03.2026).
4. Гетьман А. П. Екологічне право: підручник. Харків: Право, 2024. 1008 с.
5. Гетьман А. П. Міжнародне екологічне право: підручник. Харків: Право, 2021. 552 с.
6. Гетьман А. Питання екологічного та господарського права : стаття. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. №2 (73). С. 165–171. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d69b582e-7347-4936-b7ee-a0255acedf63/content> (дата звернення: 04.03.2026).
7. Грабович Т. А. Міжнародна відповідальність держави за забруднення навколишнього природного середовища. *International responsibility of the state for environmental harm*. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/80.pdf (дата звернення: 03.03.2026).
8. Гріненко О. О. Адаптація екологічного законодавства України в контексті вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 10/11. С. 53–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2015_10-11_6 (дата звернення: 04.03.2026).

9. Джерелій В. В. Європейські стандарти забезпечення правової охорони навколишнього природного середовища в містах. *Науковий вісник публічного та приватного права : зб. наук. праць*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. Вип. 5, Т. 2. С. 15. URL: https://www.nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_2/vip5-2_2018.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

10. Екологічне право : підручник. за ред. А. П. Гетьмана ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2021. 552 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/images/files/Eco_pravo_2021.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

11. Єрмоленко В. М. Системна криза сучасного міжнародного екологічного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 107-122. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290828> (дата звернення: 26.10.2023).

12. Задорожній О. В., Медведєва М. О. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник. К. : Проміні, 2010. 510 с

13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» : від 25.06.1991 № 1264-ХІІ (чинна редакція). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 05.03.2026).

14. Іванова А. В. Міжнародна конвенція щодо запобігання забруднень з суден (The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships, MARPOL 73/78) як основа міжнародного забезпечення захисту морського середовища. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Т. 31(70), ч. 3, № 2, 2020. URL: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/28> (дата звернення: 05.03.2026).

15. Казак Р. Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р.: значення для України та світу. *Law. State. Technology*. 2022. № 1. С. 3-9. URL:

<https://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1717479> (дата звернення: 27.09.2022).

16. Качурінер В. Л. Правові інструменти екологічної політики Європейського Союзу у сфері виробництва. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 236–241. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/2_2022/35.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

17. Клименко, В. О., Кравець, Т. М. Міжнародне екологічне право – сучасність та майбутнє. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Вип. 1(13). Рівне, 2020. С. 24–27. URL: [https://ep3.nuwm.edu.ua/19581/1/Вісник_1\(13\)_Клименко_В.О._Кравець_Т.М_\(1\).pdf](https://ep3.nuwm.edu.ua/19581/1/Вісник_1(13)_Клименко_В.О._Кравець_Т.М_(1).pdf) (дата звернення: 04.03.2026).

18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці : Закон України від 17.06.1994 № 995_120. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text (дата звернення: 27.02.2026).

19. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція; ООН від 25.06.1998. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_015 (дата звернення: 05.03.2026).

20. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992: Конвенція; ООН від 05.06.1992. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_030 (дата звернення: 04.03.2026).

21. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини. Київ: НУБіП України, 2023. 278 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Ekolohichne-pravo.-Osoblyva-ta-Spetsialna-chastyny-2023.pdf (дата звернення: 04.03.2026).

22. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 484 с.

23. Медведєва М. О., Задорожній О. В. Міжнародне право навколишнього середовища: монографія. Львів: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.

24. Михайленко В. П. Міжнародні екологічні угоди (географічний аспект): підручник. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Географічний факультет. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2020. 285 с. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2021/06/m_ekolog_ugody_m.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

25. Міжнародне екологічне право. Stud.com.ua: Підручники для студентів онлайн. URL: https://stud.com.ua/144314/pravo/mizhnarodne_ekologichne_pravo (дата звернення: 05.03.2026).

26. Міжнародне екологічне право: Поняття міжнародного екологічного права та його джерела. *Онлайн-підручник для студентів: електронний ресурс*. ред. кол.: невідомо. URL: https://stud.com.ua/93223/pravo/mizhnarodne_ekologichne_pravo (дата звернення: 05.03.2026).

27. Міжнародне право : навч. посіб. за ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Int-Pravo.pdf (дата звернення: 04.03.2026).

28. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар : багатостороння угода від 16 верес. 1987 р., редакція від 15 жовт. 2016 р., чинний з 01 січ. 2019 р. ІПС «Ліга:Закон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU87002R> (дата звернення: 04.03.2026).

29. Орехов С. М. Міжнародно-правове регулювання охорони довкілля в Європейському союзі: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 384 с.

30. Основи міжнародного екологічного права: навчально-методичний матеріал. Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Географічний факультет КНУ імені Т. Шевченка, 2024. 13 с. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/11/ok_16.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

31. Паризька угода (до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату) : уклад. 12 груд. 2015 р., ратиф. Законом України від 14 лип. 2016 р. № 1469-VIII : чинн. від 04.11.2016. Верховна Рада України ; ООН. К., 2016. 36 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 05.03.2026).

32. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Електронний ресурс. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/spivrobotnytstvo-z-mizhnarodnymu-organizatsiyamy/programma-oon-z-navkolyshnogo-seredovysshha-уупер/> (дата звернення: 05.03.2026).

33. Робоча програма навчальної дисципліни “Міжнародне екологічне право” : для здоб. вищ. освіти другого (магістерського) рівня вищ. освіти галузі знань 08 «Право» спец. 081 «Право». Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Каф. еколог. права ; розроб.: Є. Суєтнов, Є. Копиця, Е. Туліна. Харків, 2021. 29 с. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/vk-14-rpnd-mizhnarodne-ekologichne-pravo.pdf> (дата звернення: 04.03.2026).

34. Суєтнов Є. П. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992). *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т.* Харків : Право, 2018. Т. 14 : Екологічне право. С. 189-190. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18635> (дата звернення: 05.03.2026).

35. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у міжнародному екологічному праві: від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції. Проблеми законності. *Problems of legality* : зб. наук. пр. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. Вип. 157. С. 116–146. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/15556/8624> (дата звернення: 04.03.2026).

36. Шемшученко Ю. С. Міжнародне право навколишнього середовища. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.: Т. 14: Екологічне право / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова), А.П. Гетьман (заст. Голови) та ін. Харків: Право, 2018. С. 486-487.
37. Юсупов В. А. Міжнародний досвід судового захисту екологічних прав громадян: сучасний стан. Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 246–249. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/762/712/> (дата звернення: 26.10.2023).
38. Giurdanella, A. M. M. International Environmental History and Law. *Journal of Management Policy and Practice*. 2022. Vol. 23, No. 3. P. 43. URL: <https://articegateway.com/index.php/JMPP/article/view/5645> (дата звернення: 03.03.2026).
39. Kiss A., Shelton D. Origin and Evolution of International Environmental Law. In: *International Environmental Law. 3rd ed.* Leiden: Brill. Nijhoff, 2004, pp. 39–67. URL: https://brill.com/display/book/9789004481381/B9789004481381_s008.xml (дата звернення: 03.03.2026).
40. Koivurova T. Introduction to International Environmental Law. Abingdon, Oxon: Routledge, 2014, 213 pp. URL: <https://www.routledge.com/Introduction-to-International-Environmental-Law/Koivurova/p/book/9780415815741> (дата звернення: 03.03.2026).
41. Kuehl H. F. A Basic Guide to International Environmental Legal Research. Globalex. 2022. URL: https://www.nyulawglobal.org/globalex/international_environmental_legal_research1.html (дата звернення: 03.03.2026).
42. Madhanraj H. The role of environmental law in sustainable development. *International Journal of Environmental Law (IJEL)*. Vol. 1, Issue 1, 2024, P. 1–5. URL: https://iaeme.com/Home/article_id/IJEL_01_01_001 (дата звернення: 03.03.2026).

43. Nagtzaam G., Van Hook E., Guilfoyle D. *International Environmental Law: A Case Study Analysis*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group, 2020, 632 p.

44. Okogbule I. C. S., Agwor D. O. N., Nyekwere E. H. The historical development of international environmental law: a legal appraisal. *Global Journal of Politics and Law Research*. 2022. Vol. 10, No. 8 P. 33–54. URL: <https://ejournals.org/gjplr/vol10-issue-8-2022/the-historical-development-of-international-environmental-law-a-legal-appraisal/> (дата звернення: 03.03.2026).

45. Penttilä, O., Koskenniemi, M. The Rise of International Environmental Law, 1946–1993: Narrow Limits and Extensive Tasks. *European Journal of International Law*. URL: <https://academic.oup.com/ejil/advance-article/doi/10.1093/ejil/chaf060/8439685> (дата звернення: 03.03.2026).

46. Pevato P. M., ed. *International Environmental Law: Volumes I and II*. London; New York: Routledge (Taylor & Francis Group), 2003. 450 p. URL: <https://www.routledge.com/International-Environmental-Law-Volumes-I-and-II/Pevato/p/book/9780367220921> (дата звернення: 03.03.2026).

47. Sand P. H., ed. *The History and Origin of International Environmental Law*. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar Publishing Ltd, 2015. 918 p URL: <https://www.akademibokhandeln.se/bok/history-and-origin-of-international-environmental-law/9781783475667> (дата звернення: 03.03.2026).

48. Shelton D., Mbengue M. M., Cima E., McGarry B. *International Environmental Law: Fourth Edition*. Leiden – Boston: Brill Nijhoff, 2025. 1084 p. URL: <https://brill.com/edcollbook/title/17188> (дата звернення: 05.03.2026).

49. Viñuales J. E. International Environmental Law: A Law of Side Effects? *European Journal of International Law*. 2026. URL: <https://academic.oup.com/ejil/advance-article/doi/10.1093/ejil/chaf057/8439684> (дата звернення: 05.03.2026).

50. Weiss E. B., Magraw D. B., Kiss A., Shelton D. *International Environmental Law: 1992-1999. Basic Instruments and References*. Leiden :

Martinus Nijhoff Publishers (Brill), 2025. 521 p. URL:
<https://www.degruyterbrill.com/document/isbn/9789004635289/html> (дата
звернення: 05.03.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльний аналіз наукових підходів до визначення міжнародного екологічного права

Міжнародне екологічне право як самостійна галузь міжнародного права сформувалося у другій половині ХХ століття під впливом глобалізації екологічних проблем та усвідомлення необхідності координації зусиль держав у сфері охорони довкілля. У сучасній правовій доктрині відсутнє єдине універсальне визначення міжнародного екологічного права, що зумовлює існування різних наукових підходів до розуміння його сутності, предмета та структури.

В українській правовій науці міжнародне екологічне право зазвичай визначається як система міжнародно-правових норм і принципів, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. У цьому підході акцент робиться на нормативному характері галузі та її зв'язку з міжнародними договорами і звичаєвими нормами. Українські дослідники також наголошують на комплексному характері міжнародного екологічного права, яке поєднує елементи міжнародного публічного права, міжнародного економічного права та права прав людини.

Європейська правова доктрина приділяє значну увагу інституційному аспекту міжнародного екологічного права. У працях європейських науковців воно розглядається не лише як сукупність норм, а як система глобального екологічного управління (*global environmental governance*). У цьому контексті підкреслюється роль міжнародних організацій, багаторівневої взаємодії держав, регіональних інтеграційних об'єднань та механізмів моніторингу виконання

зобов'язань. Таким чином, МЕРП трактується як динамічна система, що постійно розвивається та адаптується до нових екологічних викликів.

Англо-американська правова школа, у свою чергу, часто розглядає міжнародне екологічне право через призму концепції сталого розвитку та міжгенераційної справедливості. У наукових роботах підкреслюється, що ця галузь права покликана забезпечити баланс між економічним розвитком і збереженням довкілля, а також гарантувати охорону і захист екологічних прав майбутніх поколінь. Значна увага приділяється таким принципам, як принцип обережності (*precautionary principle*), принцип «забруднювач платить» та принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав.

Особливий підхід формується у межах концепції глобального екологічного управління, де міжнародне екологічне право розглядається як багаторівнева система регулювання, що включає не лише держави, але й міжнародні організації, транснаціональні корпорації, неурядові організації та громадянське суспільство. У цьому розумінні зазначена галузь виходить за межі класичного міждержавного регулювання і набуває рис мережевого, поліцентричного правового порядку.

Порівняльний аналіз зазначених підходів дозволяє, на нашу думку, виділити кілька ключових тенденцій у розвитку доктрини міжнародного екологічного права.

По-перше, спостерігається поступовий перехід від вузького нормативного розуміння галузі до ширшого інституційно-функціонального підходу.

По-друге, посилюється взаємозв'язок міжнародного екологічного права з правами людини, міжнародним економічним правом та правом сталого розвитку.

По-третє, відбувається розширення кола суб'єктів, які беруть участь у формуванні та реалізації екологічних норм.

Важливою особливістю сучасної доктрини є, на нашу думку, визнання комплексного характеру міжнародного екологічного права. Воно поєднує матеріальні норми (що встановлюють стандарти охорони довкілля), процедурні

норми (доступ до інформації, участь громадськості, екологічна оцінка) та інституційні механізми контролю. Такий підхід відображає тенденцію до систематизації галузі та формування її як самостійного напрямку міжнародного публічного права.

Узагальнюючи наукові підходи, можна визначити МЕКП як комплексну галузь міжнародного права, що включає систему принципів, норм та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення охорони і захисту довкілля, раціонального використання природних ресурсів, запобігання транскордонній екологічній шкоді та реалізацію концепцій сталого розвитку й екологічної безпеки в інтересах сучасного та майбутніх поколінь.

Таким чином, різноманіття доктринальних підходів не свідчить про відсутність єдності галузі, а навпаки, підтверджує її динамічний розвиток та адаптацію до сучасних глобальних викликів. Порівняльний аналіз дозволяє глибше зрозуміти сутність міжнародного екологічного права та обґрунтувати його місце у системі міжнародного публічного права (див. Схему 1 нижче).

Схема 1. Структура міжнародного екологічного права

